

UDK: 929 Stadler J.
272-788-055.2 Družba sestara Služavki Malog Isusa
323.1(=163.42)(497.6)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: rujan 2019.

Mato ARTUKOVIĆ, znanstveni savjetnik
Hrvatski institut za povijest Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Ante Starčevića 8
HR – 35000 Slavonski Brod
artukovic.mato@gmail.com

Ivan STIPIĆ, doktorand
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ul. Ivana Lučića 3
HR - 10000 Zagreb
stipic1971@gmail.com

ZAVIČAJ I ZAVIČAJNIK. PRILOG O ODNOSIMA BRODA PREMA NADBISKUPU JOSIPU STADLERU (I.)

Sažetak

Rad je prilog poznavanju odnosa Broda i Brođana prema nadbiskupu Stadleru. Upravo na njegovu primjeru najbolje možemo vidjeti kako politika diktira i formira svijest građana prema svojem sugrađaninu, pa i onom kojega svakako svrstavamo među najuglednije. Politička borba na nacionalnoj razini odrazila se i na lokalnoj sredini. Stadler je bio veliki protivnik jugoslavenske opcije i ulaska u zajedničku državu sa Srbijom. Politička njegova opcija bila je zapadnjačka, trijalistička s osloncem na Austro-Ugarsku Monarhiju, u socijalnim pitanjima kršćansko-socijalna s izrazitim osjećajem za najsiromašnije slojeve naroda, bez obzira na vjersku pripadnost. Materinska riječ kao glasilo Hrvatsko-srpske koalicije (čija je čelna osoba dr. Vatroslav Brlić) i Posavska Hrvatska kao pravaško glasilo Frankove struje dva su lista koji prema Stadleru zauzimaju sasvim oprečan stav. Za Materinsku riječ Stadler je „pogibeljan čovjek“ jer je negacija njihova političkog programa: „jedinственог двоименог народа“ i zajedničke države sa Srbijom. Kako je većina novina koje su izlazile u Brodu između dva rata zastupala jugoslavensku ideologiju, u njima je Stadler rijetko spominjan i praktički zaboravljen. Prolazno su njegove vrijednosti za hrvatski narod prepoznate u vrijeme NDH. Nakon zavođenja komunističke diktature u javnosti u Brodu, prije svega u novinama Brodski list, nije ni spomenut. Slomom komunističke diktature upoznaju Brod i Brođani svojega velikog sugrađanina.

Prije svega u tome imaju zaslugu sestre Služavke Malog Isusa, redovničke zajednice koju je utemeljio nadbiskup Stadler.

Ključne riječi: *nadbiskup Josip Stadler; jugoslavenska ideologija „jednog dvoimenog naroda“, hrvatski nacionalni identitet u Bosni i Hercegovini, „Posavska Hrvatska, Materinska riječ, Brod na Savi, Služavke Malog Isusa.*

Uvodna napomena

Bez sumnje, Josip Stadler, dvostruki doktor (u srpnju 1865. pro-maknut je na čast doktora filozofije, a u srpnju 1869. doktora teologije), sveučilišni profesor Teološkog fakulteta u Zagrebu i prvi nadbiskup Vrhbosanske nadbiskupije spada među najznačajnije osobe koje je brodska sredina dala hrvatskom narodu. Ovdje nećemo govoriti o već poznatim biografskim podacima Josipa Stadlera, njegovu podrijetlu, u kojoj se ulici rodio, školskoj i akademskoj formaciji. Svratit ćemo pozornost na odnose Stadlera i Broda odnosno Brođana. Generacije koje su bile djeca i mladi 60-ih, 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća u to vrijeme za njega jedva da su čule. Upozorit ćemo na dva načina kojim se brisala memorija o velikim ljudima: jedno je histerična hajka koju su provodili još za života nadbiskupa Stadlera pristaše ideologije „jednog troimenog naroda“, „srpsko-hrvatsko-slovenačkog“, „jugoslavenskog naroda“. Za Stadlera nije bilo mjesta u *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj*, koju je uredio inače benevolentni Stanoje Stanojević. Posebno su se u krajnje pristranim optužbama protiv nadbiskupa Stadlera isticali komunistički ideolozi koji su uživali i znanstveni ugled. Te prave huškače predvodili su Viktor Novak i Milorad Ekmečić. Trijezne ocjene, poput one prof. Mirjane Gross, bile su vrlo rijetke.¹

Drugi način brisanja iz memorije jednoga naroda njegovih velikih ljudi jest prešućivanje. I jedna i druga metoda vrlo je uspješno iskušana na primjeru jednoga od najvećih Brođana, nadbiskupu Josipu Stadleru. Prokušana metoda političkih diskvalifikacija jugoslavenskih nacionalista prenesena je i usavršena u komunizmu: etikete poput „razbijač bratstva i jedinstva“, „najveći neprijatelj sloge među jugoslavenskim narodima i sijač bratoubilačke mržnje“, postali su okoštali stereotipi. Viktor Novak ocjenjuje rad nadbiskupa Stadlera u BiH kao „otvoreni plan unijačenja Balka-

---

¹ Za pregled historiografske literature o Josipu Stadleru pogledati: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet; Sarajevo: Vrhbosanska nadbiskupija, 2001.), 15-28.

na, kao [...] pravi rimski Drang nach Osten“.² „Taj nož oštrio je decenijama veliki broj isusovaca i svjetovnih svećenika sa zloglasnim mračnjacima, sa nadbiskupom Šarićem i Stadlerom na čelu“. Dapače: „Od Stadlera do Pavelića vodi jedna prava linija, kao i od Starčevića-Franka do Pavelića. Frankofurtimaštvo se poslije decenija pretapa u ustaški klerofašizam.“³ Prema tome, u komunističkoj percepciji Stadler je stup i nositelj klerikalnih ideja s početka 20. stoljeća, ideja koje su imale odlučujući utjecaj „na nastanak ideologije ustaškog pokreta, kao i na politički, kulturni i institucionalni ustroj Nezavisne Države Hrvatske“, što je bilo daleko od istine.⁴

Izvori do kraja 19. stoljeća

Najraniji izvori koji govore o Stadleru, odnosno o njegovim svjetonazorima, njegova su pisma Andriji Torkvatu Brliću, koji mu je kao siromašnom studentu teologije u Rimu materijalno pomagao. U Arhivu obitelji Brlić sačuvano je 17 pisama Josipa Stadlera Andriji Brliću pisanih u razdoblju od srpnja 1860. do veljače 1868. Četiri pisma pisana su iz Zagreba, a ostala iz Rima gdje je mladi brodski klerik dovršavao svoju intelektualnu formaciju. Iz pisama se jasno vidi velik domoljubni duh Josipa Stadlera, njegova beskompromisna odanost Rimokatoličkoj Crkvi, Papi, simpatije za Papinu borbu protiv liberalnih vlada u mnogim europskim zemljama, koje su počele provoditi sekularizaciju otimajući Crkvi jednu za drugom domenu njezina utjecaja, napose na području školstva, bračnog zakonodavstva i sl.

Iz tih ranih pisama otkrivamo još tri činjenice važne za Stadlerov život. Na njegovu formaciju presudan utjecaj izvršili su isusovci. On je do smrti ostao odani poštovatelj njihovih odgojnih metoda, oblika pobožnosti i stila duhovnoga života. Kao mladić upoznao je njihovu angažiranu brigu oko izdavanja knjiga na hrvatskom jeziku i cijenio je njihov rad i doprinos na promicanju hrvatske kulture, što je nesumnjivo bio također razlog njegovih velikih simpatija prema isusovcima i njegova povjerenja koje im je kao nadbiskup iskazivao. Nije, stoga, čudno da je baš isusovcima povjerio upravu gimnazije u Travniku.

Napose se iz ovih pisama vidi njegova velika ljubav prema Bosni čiji oporavak u svakom pogledu, po njegovu dubokom uvjerenju, mora

² Viktor NOVAK, *Magnum crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj* (Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948.), 64.

³ V. NOVAK, *Magnum crimen*, 924, bilješka 222.

⁴ Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 17.

doći iz Hrvatske. Brodu na Savi, svojemu rodnomu mjestu, davao je u tom smislu osobito značenje. Ovaj grad, već po zakonu gravitacije, bio je u njegovim mislima predodređen da započne misiju ponajprije na prosvjetnom i na socijalnom polju. Stadlerova želja da se otvori realna gimnazija i sirotište za Bosance u Brodu nije ostvarena. No, sama činjenica da o tome razmišlja, svjedoči koliko je već kao mladić razumijevao značenje Bosne i na koji način je shvaćao dužnosti svoje Domovine prema nesretnijoj subraći. U dugom pismu iz Rima „uoči sv. Silvestra pape 1865.“ pisao je:

„Pišuć mi o Brodu, nenapomenuste mi ništa, da li će željeznica kroz Brod. Mislim, da bi nam se onda Brod malo oporavio i polipšao. Dakako da bi bilo najbolje, da se najprije škole uredi i nove zavedu, jer su one najbolja dika za svako mjesto. S toga Vas liepo molim, da na sve moguće načine gledate, da se u Brodu budi realka budi gymnazija podigne. Kolika bi to bila korist za Brodjane a osobito za Bosance, bolje Vam je od mene poznato. Da ima novacah, kao što nejma, pak da se kakvo sirotište podigne za siromašnu mladež bosansku, to bi bilo od neizkazane koristi!“

I u pismu od 3. svibnja 1867. izražava svoje velike empatije prema Bosni i pokazuje koliko mu je stalo do nje i njezina naroda:

„Vrlo mi je žao što se siromašnim Bošnjakom još nikako pomoći nedade. Plemeniti Vaši nazori glede njih čini mi se da se neće izpuniti. Prije se je govorkalo, da će se za nje u Brodu realka uvesti, a sada je sve zamuklo. Mogu Vam reći da mi je žao, što nam braća naša zaostaju, jer sam osvjedočen, da su s jedne strane u nauku zaostali, a s druge se sigurno mnogi talenti zakapaju, koji bi danas sutra crkvi i domovini na korist biti mogli. Činite što više možete, da jim pomognete, a ujedno Boga molim, da nam i ono podieli što je silam čovječanskim nemoguće. Isto nam je to činiti i glede cilega našeg siromašnog naroda, jer kudgod se okrenemo, svagdje zagledamo kuburu i nevolju.“⁵

Njegov prijatelj sa studija u Rimu, vlč. Müller, napisao je u pismu Franji Kaseveru Hammerlu o Stadleru između ostaloga: „Stadler je bio uzor u obdržavanju kućnoga reda, savjestan, pobožan, *Croata ex toto corde* (Hrvat čitavim svojim srcem).“⁶

⁵ Mato ARTUKOVIĆ, „Pisma Josipa Stadlera Andriji Torkvatu Brliću“, *Časopis za suvremenu povijest* 1(1999.), 177; vidi pisma Josipa Stadlera u Arhivu obitelji Brlić, k 24, sv. 6.

⁶ Z. GRIJAK, „Porijeklo, djetinjstvo i školovanje Josipa Stadlera“, Pavo JURIŠIĆ (ur.),

Godine 1868. kardinal Patizzio zaredio je Josipa Stadlera za svećenika u bazilici sv. Petra u Rimu. Nakon povratka u domovinu Stadler najprije nije bio oduševljen svojim statusom u Bogosloviji. Imenovan je na Bogosloviji prefektom jednog tečaja, ali ne i profesorom na gimnaziji, što je on očekivao. Još 1870. bio je samo suplent i prefekt, ali je 1872. već profesor završnih razreda gimnazije, na kojoj je predavao logiku i psihologiju i ujedno je profesor teologije na Nadbiskupskom liceju na kojem predaje pedagogiju, didaktiku i katehetiku. Godine 1873. i 1874. više se ne spominje kao gimnazijski profesor. U razdoblju 1874.-1881. kao profesor filozofije i teologije na Bogoslovnom fakultetu Stadler je doživio pravu afirmaciju, postigao je velik ugled svojim znanstvenim i nastavnim radom. Dva puta je bio izabran za dekana Bogoslovnog fakulteta. Kada je Papa Leon XIII. uspostavio ponovnu crkvenu hijerarhiju u Bosni i Hercegovini (5. srpnja 1881.), imenovao dr. Josipa Stadlera nadbiskupom vrhbosanskim i metropolitom pokrajine bosanskohercegovačke. Biskupski red podijelio mu je kardinal Raphael Monaco La Valleta u bazilici sv. Klementa u Rimu 20. studenog 1881.⁷ U svoj rodni grad došao je 10. siječnja 1882. Tada su mu Brođani poklonili zlatni kalež kao svoj dar za njegovu prvu nadbiskupsku misu u Sarajevu. Na kaležu je bio natpis: „Brodsko građanstvo svojemu ljubimcu Preuzv. g. Dru Josipu Stadleru Nadbiskupu Vrhbosansko-hercegovačkom za prvu svetu misu, Dne 15. siječnja 1882.“⁸ Sam nadbiskup je svoj prijem u Brodu i put do Sarajeva opisao u pismu (21. srpnja 1882.) rektoru rimskog kolegija *Germanicum-Hungaricum*:

„Moj rodni grad Brod na Savi, kojega od Bosne dijeli samo most, posebno me je lijepo primio: cijeli grad je bio osvijetljen i okićen zastavama i meni u čast pripremljena je veličanstvena bakljada. Priređen je i svečani objed za 120 gostiju, gdje su držani govori za govorima. Ta me svečanost živo podsjeća na Spasiteljev ulazak u Jeruzalem: sve je za mene bilo kao proricanje muke, koje je moje srce očekivalo i koje ja već počinjem osjećati. Od Broda do Sarajeva bila je kao pobjednička povorka i bolje me se nije moglo primiti. Prvog dana mog dolaska došao sam oko 7 sati ujutro u Derventu. Tu je čekala sva školska mladež sa zapaljenim svijećama, jer je još bilo mračno, sa sestrama milosrdnicama, onda župnici i

Josip Stadler. Život i djelo, (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 1999.), 57.

7 Josip BALOBAN, „Josip Stadler, svećenik i profesor Zagrebačke nadbiskupije“, P. JURIŠIĆ (ur.), *Josip Stadler*, 73-91.

8 Admirata LUČIĆ, *Dr. Josip Stadler 1843.-1993.: katalog izložbe* (Slavonski Brod: Muzej Brodskog Posavlja, 1994.).

drugi [...] Na putu do Sarajeva susreo sam u kratkim razmacima i velike grupe katolika, koji su klečeći občekvali blagoslov i prolaz svoga biskupa... To je bio sjajni ulazak u Sarajevo, gdje su me svi lijepo primili [...].“⁹

Zanimljiva je usporedba za koju se može reći da se pokazala proćanskom. Josip Stadler ustolićen je 15. siječnja u maloj crkvi sv. Ante, jedinjoj sarajevskoj crkvi.¹⁰

Brođani s kraja 19. stoljeća osjetili su potrebu svojem, tada već uglednom sugrađaninu, vrhbosanskom nadbiskupu i sveučilišnom profesoru, dodijeliti priznanje „začastnoga građanina“. Na izvanrednoj sjednici Gradskog zastupstva jednoglasno je prihvaćen prijedlog jedne trećine zastupnika 14. rujna 1889., pod predsjedanjem gradskog načelnika Aleksandra Radosavljevića, da se „njegova presvietlost vrhbosanski nadbiskup Stadler imenuje začastnim građaninom grada Broda, povodom posvećenja katedralne crkve u Sarajevu“. Uz nadbiskupa, počasnim građaninom na toj je sjednici proglašen i župnik u Kapeli Stjepan Latković.¹¹ Zahvaljujući zapisu u *Glasniku jugoslavenskih franjevaca* i u *Posavskoj Hrvatskoj*, sačuvan je izgled diplome začastnoga građanina Josipa Stadlera. Ona je izrađena u litografskoj radionici Dragutina (Carl) Albrechta u Zagrebu „nosi s jedne strane sliku kuće, u kojoj se je rodio naš vrli nadpastir, s dru-

⁹ Tomo KNEŽEVIĆ, „Stadler, vrhbosanski nadbiskup: imenovanje i intronizacija“, Pavo JURIŠIĆ (ur.), *Josip Stadler*, 102.

¹⁰ Admirata LUČIĆ, *Dr. Josip Stadler 1843.-1993.*

¹¹ Državni arhiv Slavonski Brod (dalje: DASB), Fond Gradsko poglavarstvo, Knjiga zapisnika Gradskog zastupstva 1887.-1893., Zapisnik izvanredne sjednice držane dne 14. rujna 1889., k 160; Stadler je u Bosni zatekao Crkvu bez osnovnih institucija, koje je svaka biskupija morala imati prema odredbama Tridentskog koncila (1545.-1563.). Ustolićen je u maloj, drvenoj katoličkoj crkvi sv. Ante na desnoj obali Miljacke 15. siječnja 1882. Najveći dio vremena njegova episkopata proveo je u izgradnji crkvenih zavoda da bi Nadbiskupija uopće mogla funkcionirati. Izgrađeno je najprije malo sjemenište i gimnazija u Travniku 1882., bogoslovija u Travniku 1890. (1893. premješta se u Sarajevo), katedralna crkva Presvetog Srca Isusova 1889. Godine 1890. osnovao je ženski red „Služavke malog Isusa“, koje su se brinule za žensku siročad za koju je izgradio i ubožnicu „Betlehem“, a za mušku siročad ubožnicu „Egipat“. Stadler se nije mogao u svojim građevinskim pothvatima osloniti isključivo na državna sredstva, kao što su to uglavnom mogli i činili pravoslavni velikodostojnici. On je morao prikupljati pomoć sam. Molbe za pomoć za izgradnju upućivao je Društvu za širenje vjere u Lyonu, Društvu sv. Bonifacija u Paderbornu i drugima. Koristio je i osobna poznanstva. Tako ga je njegov prijatelj gradački biskup Zwerger preporučio barunu Lilienthalu, koji je postao veliki dobročinitelj Vrhbosanske nadbiskupije. I Strossmayer je pomogao uvelike svojim donacijama: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 116-120.

ge strane sliku naše katedralke. Urešena je i sa dva grba: grbom Nj. Presvietlosti i onim grada Slav. Broda“.¹² Izgled diplome začasnoga građanina u *Posavskoj Hrvatskoj* je nešto drukčije opisan. Diploma je bila izrađena na pergameni, „ima uz druge partije grada Broda, most te kuću gdje se nadbiskup rodio“. I nadbiskupova diploma i diploma Stjepana Latkovića, izrađene su u litografskoj radionici Carla Albrechta nastojanjem Huga Badalića, kojemu se zastupstvo grada Broda srdačno zahvalilo. Obje diplome koštale su 186 for. Na predaju diplome počasnoga građanina trebalo je malo duže čekati. Izaslanstvo grada Broda, u kojemu je bio gradonačelnik Stjepan pl. Horvat, župnik Antun Leskovac te gradski zastupnici Mato Latković i Alojzije Sabolović, uručilo ju je nadbiskupu 14. rujna 1894.¹³

Kao jednu od važnih uloga u svojem nadbiskupskom poslanju Stadler je vidio u radu na sjedinjenju kršćanskih crkava putem crkvene unije.¹⁴ Poticaj u tome smjeru dao je papa Leon XIII. apostolskim pismom *Praeclara gratulationis* kojim su pravoslavni slavenski narodi pozvani na jedinstvo s Katoličkom Crkvom. Nadbiskup Stadler to je pismo preveo i objavio u službenom glasilu Ordinarijata.¹⁵ Kad je Stadler doskora ime-

12 „Nadbiskup dr. Josip Stadler – počastni gradjanin grada Slav. Broda“ *Glasnik jugoslavenskih franjevaca* 10 (1894.), 169-170.

13 „Sjednica gradskog zastupstva“, *Posavska Hrvatska*, 18. 8. 1894., 2; „Uručenje začasnih diploma“, *Posavska Hrvatska*, 15. 9. 1894., 3; zanimljivo je da je u *Posavskoj Hrvatskoj* predaja diplome Stadleru kao začasnom građaninu popraćena tek s nekoliko redaka uz vijest o predaji iste takve diplome Stjepanu Latkoviću, župniku u Novoj Kapeli.

14 O djelovanju nadbiskupa Stadlera na sjedinjenju Pravoslavnih Crkava na Balkanu s Katoličkom Crkvom putem crkvene unije v. temeljit prikaz: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 257-292. U tome smislu treba promatrati i Stadlerov doprinos uvođenju starocrkvenoslavenske liturgije u bogoslužje Katoličke Crkve u hrvatskim zemljama. Stadler je još kao profesor fundamentalne teologije na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu pokazao interes za problematiku sjedinjenja Crkava. Djelo na latinskom: Josip STADLER, *Theologia fundamentalis: tractatus de vera religione, de vera Christi Ecclesia et de romano Pontifice complectens* (Zagrabiae: ex Typographia Albrechtiana, 1880.) o tome svjedoči. Djelo crkvenog podarhivara: Pietro BALAN, *Delle relazioni fra la Chiesa Cattolica e gli Slavi della Bulgaria, Bosnia, Serbia, Erzegovina* (Roma: Stamperia Vaticana, 1880.). Stadler je preveo i objavio već 1881. Najprije je izlazilo u nizu nastavaka u *Katoličkom listu*: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 634.

15 Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 263: „List apostolski Leona pape XIII svim vladarom i narodom“ „progovara nevjernikom“, „upravlja besjedu nesjedinjenim kršćanom“: „vjerskim družbam na istoku“, „Slavenom“, „Protestantom“. Leon XIII. želi da se svi ljudi spase, boli ga što „toliki diel roda ljudskoga, koji, daleko od nas, kao stranputicom hodi“ poziva kršćane, da slijede

novan apostolskim delegatom (komesarom) za sjedinjenje Crkava 1894., bio je to novi poticaj za njegovu djelatnost. Ta mu je zadaća bila povjerena kao *munus proprium* (posebna dužnost). Sa sadržajem toga pisma Stadler je upoznao pravoslavne crkvene velikodostojnike u Bosni i Hercegovini. Metropolitu Georginu Nikolajeviču poslao je sedam primjeraka Papina pisma, episkopu Nikoli Mandiću u Tuzlu tri primjerka. Uz to poslao im je i svoje popratno pismo te je Papu o svemu izvijestio pismom *Quae doctrinae* 12. listopada 1894.¹⁶ *Posavska Hrvatska* prenosi vijest francuskog lista *Univers* da je Stadler „povodom papine enciklike na sve vladike i narode, poslao pismo pravoslavnim vladikama u Bosni i Hercegovini“ u kojemu ih poziva na sastanak da raspravljaju o sjedinjenju Istočne i Zapadne Crkve. „Nadbiskup spominje u tom pismu kako je papa u spomenutoj enciklici, osobitim načinom pozvao grčko-iztočnu crkvu, da se sjedini s katoličkom, jer bliža nami vjerom, obredom, množinom ustavah, a i dragocjenim vezom krvi.“ U pismu je pozvao na zajedničku molitvu te istaknuo da se ne smije poistovjetiti vjera i narodnost. Istaknuo da se treba razlikovati bitno od nebitnog, „jer Spasitelj utemeljiv svoju crkvu za sve narode, ostavio im je slobodu da izaberu crkvene zakone, koji bi se bolje prilagodili značaju i običajima svakog naroda, i time se tumači različitost obreda u zapadnoj i istočnoj crkvi.“ Nadbiskup je poziv završio molbom da mu pravoslavni

---

molitvu Isusa Krista „da učenici i sljedbenici njegovi i mišlju i srcem budu jedno, ‘kao Ti Otče u meni a ja u Tebi’“. Leon XIII. je istaknuo pri tome: „Prije onoga vremena, kad je čovjek razstavio ono, što Bog spojio bijaše, sveto je bilo kod svih kršćanskih naroda ime Apostolske Stolice, te su se Rimskom biskupu, kao zakonitomu nasljedniku sv. Petra, a po tom namjestniku Isusa Krista na zemlji, tako iztok kao i zapad skladno bez ikakve dvojbe pokoravali.“ Crkvama na Istoku Papa jamči da neće on i njegovi nasljednici ništa „odkinuti [...] od vašega prava, od povlastica patrijaških, od običaja u obredih pojedine Crkve“, te da će se „na osebnost i običaje svakoga naroda po pravu i pravici“ voditi računa. Slavene podsjeća na zaslužnu svetu Braću, Ćirila i Metoda, čijom je „vrlinom i trudom došla k mnogim od plemena vaših naobrazba i spas“, koje je on osobno uzdigao na čast svetih. Papa u ovoj dobronamjernoj, ali ne možemo se oteti dojmu, i naivnoj, poslanici, na koju ga je, prema njegovim riječima, potaknula i njegova visoka dob, potiče katolike na revnost, i upozorava na opasnost od slobodnih zidara: „List apostolski Leona Pape XIII. svim vladarom i narodom“, *Vrhbosna* 14 (1894.), 210-214.

- ¹⁶ Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 263; Tomo VUKŠIĆ, „Nadbiskup Josip Stadler i Srbi“, Pavo Jurišić (ur.), *Josip Stadler*, 368. Neki su ugledni stručnjaci smatrali da je Stadler bio Papin delegat za sjedinjenje s Pravoslavnim Crkvama općenito. No, iako je državni tajnik kardinal Rampolla uklonio nejasnoću već u ožujku 1896. u pismu Stadleru u kojemu se *munus proprium* odnosio samo na područje Sarajevske nadbiskupije, izgleda da je i sam Stadler shvaćao područje svojeg djelovanja puno šire: T. VUKŠIĆ, „Nadbiskup Josip Stadler i Srbi“, 368.

metropolit i episkopi jave o uvjetima, mjestu i vremenu gdje bi se moglo o svemu raspravljati.

„Cienim da sam do sada dokazao riečju i djelom, da nisam ravnodušan po meni izpovjedanoj vjeri, sasvim da sam nastojao učiniti dobra svakomu, negledajući na vjeru. I mogu tvrditi u isto vrijeme, da braneći interese kršćanske vjere, izkazao sam uslugah daleko važnijih nego mislite [...] Ja nisam ništa pred Svemogućim, ali prikazujem vrhovnomu sudcu živih i mrtvih svoj život, te sam spreman primiti najbolnju smrt, ako može biti koristna sjedinjenju naših crkvah. Ja vam pišem ovako samo da vam dokažem svoju goruću želju sjedinjenju dvijuh crkvah. Neka se udostoji Svemogući pospješiti ovi događaj.“

Na to pismo metropolit Nikolajević iz Sarajeva nije odgovorio ništa, a tuzlanski episkop Mandić vratio je poštom pismo bez odgovora.¹⁷ Carigradski patrijarh Antim VII. i Sveta patrijaršijska sinoda odgovorili su na Papinu encikliku *Praeclara gratulationis* okružnicom u kolovozu 1895., koja je prevedena na srpski i objavljena u *Srpskom Sionu*, glasilu Karlovačke metropolije. U okružnici se poziva Katoličku Crkvu da dođe „[...] u krilo jedne svete, saborne i apostolske i Božje Crkve, koja se sastoji iz celine Bogom zasađenih blagorodnih vinograda u pravoslavnoj Vaseljenni u nerazdvojnem jedinstvu jedne Spasiteljeve vere“. To je bio naputak za sve Pravoslavne Crkve kako da se odnose prema inicijativi iz Rima.¹⁸

Krajem svibnja 1896. pojavio se i list *Balkan*, s podnaslovom *Jedinstvu i bratskoj slozi*, koji je promovirao ideje unije Katoličke i Pravoslavne Crkve. Urednik lista bio je prof. Alexander Bresztyensky, umirovljeni profesor zagrebačkog sveučilišta. U srpskom tisku ovaj pokušaj odbačen je kao nova podvala „rinskog papizma“. Naročito se u napadima isticao zagrebački *Srbobran*. Glasilo najutjecajnije stranke Srba u Hrvatskoj napalo je i pojavu lista i nadbiskupa Stadlera kao čovjeka koji ga je pokrenuo. Kritičar je to iskoristio ne da argumentirano istakne razloge drukčijeg stava o potrebi uopće rada na sjedinjenju kršćanskih Crkava, nego da ponovi sve pogrde i protiv Pape i protiv Katoličke Crkve i prakse sakramentalnog života u Katoličkoj Crkvi, napose značenja ispovijedi u kojoj uvijek gleda sredstvo manipulacije hijerarhije u Katoličkoj Crkvi za njezino vladanje svijetom. Nadbiskup Stadler je tu osobno napadnut najgrubljim riječima,

¹⁷ „Nadbiskup dr Stadler za sjedinjenje crkavah“, *Posavska Hrvatska*, 15. 12. 1894., 2.

¹⁸ Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 264; T. VUKŠIĆ, „Nadbiskup Josip Stadler i Srbi“, 367-371.

okrivljen za sve zlo koje se dogodilo i događa Srbima, tj. pravoslavnima, a njegova inicijativa za približavanje pravoslavnim vjernicima uspoređena je s inicijativom koju je poduzeo Sotona kada je kušao Isusa u pustinji. Pa kao što je Isus odolio Napasniku, tako jednako “Srbobran” odgovara. Autor Simeon Bogdanović – Siniša, pukovnik u mirovini, seriju članaka u kojima se osvrće na “Balkan” završava riječima: “Ali Hristos odgovara iskušateljima: ‘tornjaj se odatle sotono! Ja se klanjam samo Bogu jedino-me!’ Tako velimo i mi pravoslavni Srbi svijem iskušateljima! Tornjajte se od nas, mi se klanjamo samo gospodu Bogu u svetoj trojici, koja je uvijek i na nebu i na zemlji, koja se brine za narod svoj, a ne treba namjesnika i kajmakama!”¹⁹

Posavska Hrvatska, glasilo brodskih pravaša, predstavlja prvi broj lista *Balkan. Jedinstvu i bratskoj slozi*, koji je izlazio latinicom i ćirilicom. List je trebao raditi na jedinstvu kršćanske Crkve, pa urednik posebno želi „da se na polju crkvenom mi Hrvati, Srbi i Bugari što bolje među sobom upoznademo i sblizimo, da utremo put jedinstvu Kristove crkve“. *Posavska Hrvatska* ističe da je još prije godinu dana Papa povjerio nadbiskupu Stadleru „osobit zadatak u poslu sjedinjenja crkava. Što nam je na osnovu onih viestih bilo tavno, *Balkan* nam to izjašnjuje.“²⁰

U listu brodskih pravaša ukratko se prikazuje i korizmena poslanica nadbiskupa Stadlera u kojoj je razmatrao temu istočnoga grijeha. Napose ističe da je 19. ožujka 1895. „zakopana svečano prva lopata za biskupov dvor“ po nacrtu arhitekta Vancaša.²¹ Do dvora će se podići i stan za kanonike. Dopisnik hvali marljivost biskupa, građevine koje je podigao do sada, pa će i ove koje gradi biti „uz prekrasnu katedralu na nemali ures grada podignute“. Time je biskup pokazao „što može u razmjerno kratko doba stvoriti čovjek nadahnut pravom ljubavlju za Boga i povjereni si narod.

¹⁹ „Podlistak – Balkan Jedinstvu i bratskoj slozi“, *Srbobran*, 22. 6. (4. 7.) 1896., 71; serija članaka izlazila je u *Srbobranu* od 11. (23.) lipnja do 4. srpnja 1896. (22. lipnja po starom kalendaru). Članci su objavljeni i u posebnoj knjizi: Simeon BOGDANOVIĆ, *Odgovor rimskoj propagandi na njen Balkan jedinstvu i bratskoj slozi, izdao uz sudjelovanje mnogih prijatelja sjedinjenja crkava dr Aleksandar Breščenski*, sv.1 (Zagreb: Srpska štamparija, 1896.) ; Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 274-277; T. VUKŠIĆ, „Nadbiskup Josip Stadler i Srbi“, 367-371.

²⁰ „Balkan: Jedinstvu i bratskoj slozi“, *Posavska Hrvatska*, 27. 6. 1896., 3.

²¹ Josip pl. Vancaš (1859.-1932.), arhitekt koji je izgradio sarajevsku katedralu, biskupsku rezidenciju i palaču Vlade u Sarajevu, zgradu željezničkog kolodvora u Bos. Brodu te Prvu hrvatsku štedionicu u Zagrebu, kao i druge neke reprezentativne građevine. Politički je pripadao je Stadlerovu pravaškom krugu: Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, 534.

Sve su ovo ‘monumenta aere perennia’, koja će i potomstvu kazivati, koli velik i zaslužan je bio za crkvu i narod nadbiskup Stadler.“ Uredništvo dodaje i nove planove radinoga nadbiskupa: da u Sarajevu podigne sirotište, pa mu želi: „e da dobri Bog još na dugo uzdrži i poživi ovog prezaslužnog našeg Brodjanina, ovako djelotvorna spasonosno na slavu Boga, a ponos celog hrvatskog naroda“.²²

I intelektualne prinose vrijednoga nadbiskupa prati glasilo brodskih pravaša. *Posavska Hrvatska* s puno pohvala ističe Stadlerov prijevod na hrvatski jezik Evanđelja po Mateju, dok je Markovo evanđelje u pripremi za tisak. Čak 3000 primjeraka Matejeva evanđelja prodano je odmah nakon izlaska iz tiska. „Suvišno je i izticati da ovo sv. pismo nalazi obće priznanje svih biskupa“, pisala je *Posavska Hrvatska*. Naravno da je učeni biskup dobio sve pohvale jer je uz tešku pastirsku službu, našao vremena i za ovako važan posao znanstvenika i prevoditelja, „dajuć svojem stadu obilje milosti rieči Božje, u evangjelju, koje će se – sigurni smo – ubrzo udomiti u kršćanskih kućah svih Hrvatah“. Bila je to velika knjiga od 815 stranica s komentarima.²³

U zagrebačkom pravaškom listu *Hrvatska* jedan franjevac, dr. Ljudevit Lauš, profesor biblijskih studija u franjevačkom samostanu u Livnu, kritizirao je ovaj prijevod Matejeva evanđelja. Mladi je franjevac izrazio svoju žalost zbog lošega prijevoda i tumačenja i zaključio da prevoditelj „tomu poslu ni izdaleka dorastao nije“, argumentirajući to, između ostalog, i činjenicom da je Stadler napisao da je Matejevo evanđelje bilo napisano prvobitno hebrejski; da su se mudraci poklonili Isusu trinaest dana nakon rođenja, dali mu kao dar i zlato, a kod obrezanja Marija je dala „poput kakve sirote samo dvije golubice, kad je imala zlata, te je mogla bar jedno janje pregoriti“.²⁴ Sarajevski dopisnik *Posavske Hrvatske* zamjera mladom doktoru na riječima za Stadlera kao prevoditelja poput: „nu na žalost tom poslu ni izdaleka nije dorastao“, da je „pisac zameten, površan, oskudan, prebrz u pravljenju zaključakah“. Način na koji je mladi doktor fra Lauš podvrgao kritici prijevod Matejeva evanđelja nadbiskupa Stadlera izazvao je ogorčenje u redovima iz kojih je pisac teksta za *Posavsku Hr-*

22 „Josipovo u Sarajevu“, *Posavska Hrvatska*, 30. 3. 1895., 3.

23 „Iz Bosne i Hercegovine: Sv. Pismo“, *Posavska Hrvatska*, 4. 5. 1895., 3.

24 „Književnost: Sveto pismo Novoga zavjeta, Knjiga I.: Sveto evangjelje po Mateju: Preveo po Vulgati i protumačio dr. Josip Stadler, metropolita i nadbiskup vrhbosanski“, *Posavska Hrvatska*, 11. 6. 1895., 133; isto, „Književnost: Sveto pismo Novoga zavjeta, Knjiga I.: Sveto evangjelje po Mateju: Preveo po Vulgati i protumačio dr. Josip Stadler, metropolita i nadbiskup vrhbosanski“, *Posavska Hrvatska*, 12. 6. 1895., 134.

vatsku jer vrijeđa samo zato da vrijeđa nadbiskupa kao prevoditelja, „koji onim djelom za cielo nije išao, da proslavi svoju osobu, već da iz plemenite pobude izpuni prazninu koja se već od dulje vremena osjeća“.²⁵

Za građevinske svoje pothvate, kao što smo rekli, Stadler je imao veliku pomoć i u biskupu Strossmayeru. U listu nalazimo vijest da je Stadler bio u posjetu kod Strossmayera, ali ne nalazimo informaciju da mu je đakovački biskup dao za kanonički dom 2000 for (ranije još 7000 for). Uz to je dopustio župniku iz Sarajeva, Ambrincu, skupljanje priloga po Đakovačkoj biskupiji za sjemenište u Sarajevu na preporuku nadbiskupa Stadlera. Brođani su tom zgodom dali samo 95 for, ali se „Sarajlija“ nada da će drugi puta više biti skupljeno jer tada neki viđeniji građani nisu bili kod kuće. Brodsko Gradsko zastupstvo dalo je 100 for, na žalost „Sarajlije“, koji je uvjeren da su mogli dati barem onoliko koliko su dali za židovski hram.²⁶

Stadler nije u glasilu brodskih pravaša, *Posavskoj Hrvatskoj*, tako često spominjan kao npr. Strossmayer. Dok se Strossmayerov svaki imendan i rođendan registrirao i čestitao, Stadler nije praćen s takvom pažnjom. No, ipak nalazimo puno vijesti i o njemu. *Posavska Hrvatska*, kao glasilo Stranke prava, naročito nastoji buditi hrvatsku nacionalnu svijest u bosanskom području. To je jedan od bitnih zadataka koji si je ovo glasilo zadalo. Svaki čin koji tome pridonosi nalazi u njemu zagovornika. Vjerski blagdani i okupljanje na njima katoličkoga naroda s obje strane rijeke Save za to je posebno važno. U pismu od 16. lipnja 1895. nepoznati adresant piše o proslavi blagdana Srca Isusova, koje je zaštitnik katedrale u Sarajevu. Na hodočašće su se tada zgrnule mase svijeta kako iz Bosne, tako i iz hrvatske Posavine, napose iz brodskih sela. Za hodočasnike je uvijek poduzetni nadbiskup Stadler i ove godine uspio osigurati snižene cijene prijevoza.²⁷ Važan je u tom smislu kao ilustracija članak „Nadbiskup Stadler u Brodu“. U njemu se izvješćuje o dolasku nadbiskupa u Bosanski Brod na krizmu. Na granici u Novom Selu podignut je slavoluk gdje su visokoga gosta dočekali upravitelj kotara Mihanović s gradonačelnikom Broda na Savi

²⁵ „Iz Bosne i Hercegovine“, *Posavska Hrvatska*, 28. 6. 1895., 3.

²⁶ „Iz Bosne i Hercegovine: Iz Sarajeva“, *Posavska Hrvatska*, 8. 6. 1895., 3.

²⁷ „Iz Bosne i Hercegovine: Hodočašće u Sarajevo“, *Posavska Hrvatska*, 22. 6. 1895., 3; „Iz Bosne i Hercegovine: Svetkovina Srca Isusova“, *Posavska Hrvatska*, 6. 7. 1895., 3; U kronici župe Garčin o tom hodočašću je zapisano: „...mnoge su župljanke otišle na proslavu Presvetog Srca Isusova u Sarajevo. Anka Knežević iz Bickog Sela dobila je od sarajevskog nadbiskupa dr. Stadlera molitvenu knjižicu na dar što ju je osobito uzradalo“: Antun DEVIĆ - Stjepan STAREŠINA, *Župa Garčin* (Osijek, vl. naklada, 2008.), 253.

Stjepanom pl. Horvatom, braćom Brlić i majorom Müllerom. Na pozdrav kotarskog predstojnika uzvratio je Stadler zahvalom za dobrodošlicu. U Bosanskom Brodu pozdravio je kod slavluka nadbiskupa gimnazijalac Čabrajić. U izvješću *Posavska Hrvatska* ističe se da je slavluk bio okićen hrvatskim zastavama, „prem dakako nije manjkalo ni službenih bosanskih“.

Autor izvješća s radošću konstatira kako se vidi da je hrvatska nacionalna svijest „duboko ukorijenjena“ i u „našu prekosavsku braću“. Navečer je priređena biskupu serenada pred svratištem „Caru austrijskom“. Tu je Vatroslav Brlić pozdravio Stadlera kao Brođanina, kao poglavara Katoličke Crkve „u našoj posestrimi Bosni i Hercegovini“, kao „začasnog člana Broda na Savi“, „a nama je pako osobito veselje što mi Brođjani možemo reći da ste naš“. Stadler je uzvratio na pozdrav poželjevši svojemu rodnom gradu „neka bi se tako razširio, i brojem, da bude najveći grad svete nam domovine Hrvatske. Nu što koristi biti veliki grad ako manjka duša svakom gradu tj. Hrvatstva. (Burni ‘Živio’!). Ja želim da u Brodu bude ali takovo Hrvatstvo, ne koje samo viče da nam živi domovina, već onakovo Hrvatstvo, koje je pripravno sav svoj imetak i sve što naziva svojim, Hrvatskoj, kažimo svetoj domovini Hrvatskoj, žrtvovati! (urnebesni ‘Živio’)“.

Stadler je u svojem govoru dao oduška i svojem rodoljublju i svojem brodoljublju. Poželio je da Brod procvjeta, da njeguje svoje običaje, da se u slozi Brođani bore za svoj napredak bez obzira na stranke, a poljupcem Vatroslavu Brliću istaknuo je da je „poljubio cijeli Brod“. *Davor* je na to zapjevao „hrvatske davorije“, „Za dom mili“, pa je komers završio, a na povratku je zapjevana i „Liepa naša domovino“. Za cijeloga puta izmjenjivali su se poklici „Živila Hrvatska“, „Živila Stranka prava“, „Živio Ante Starčević“, pjevana pjesma „Bog i Hrvati“. Kad su se davoraši zahvalili vatrogascima, otpjevana je pjesma „Slovenec i Hrvat“. Kao što vidimo, ovaj posjet nadbiskupa Stadlera protekao je, prema prikazu u *Posavskoj Hrvatskoj*, kao hrvatski rodoljubni susret. Drugi dan nadbiskup je krizmao 550 krizmanika, a dan je završio „večerom u gostoljubivom domu našega otačbenika g. dr. Vatroslava Brlića, kojega je g. nadbiskup osobito odlikovao odazvav se njegovu pozivu prem nije ni mislio prelaziti u naš Brod“.²⁸ O tom posjetu bit će kasnije nešto više riječi. Nema sumnje da je Stadlerov utjecaj na razvoj hrvatske nacionalne svijesti i Brođana bio velik kako se i na ovom primjeru pokazuje. Izvjestitelj s proslave poziva Brođane da se sjete Stadlerovih rodoljubivih riječi kod sljedećih gradskih izbora.

²⁸ „Nadbiskup Stadler u Brodu“, *Posavska Hrvatska*, 17. 8. 1895., 2.

Svakako valja spomenuti članak u *Posavskoj Hrvatskoj* u kojemu se prikazuje kazališno djelo putujućega glumca Č.S. Jurkovića, „Okupacija Bosne“, koje je autor posvetio nadbiskupu Stadleru. Izvelo ga je „kazališno društvo Ćirićevo u sriedu 25. ožujka t.g. prvi puta u Brodu“. U kazališnom komadu „htjelo se s jedne strane prikazati borba islama, kojemu prijeti opasnost od navale tuđe, kulturnije sile, s druge strane potištenog kršćanstva“, koje u stijegu kršćanskog vladara vidi spas. Nakon raznih zapleta carska vojska zauzima Sarajevo, a iza kulisa odzvanjaju zvuci hrvatske himne, „koja imade simboličkim načinom prikazati svrhu i apoteozu zauzeća“. *Posavska Hrvatska* smatra djelo neuspjelim (glavnog junaka Hadži Loju idealizira, zaodjeven je plaštem vjere, pravednosti i milosrđa, ali bez akcije, bez aktivne radnje, a predstavnik nove misije, general Filipović, dobio je neznatnu ulogu). Dramu je prikazivalo u Brodu društvo P.V. Ćirića,²⁹ koje ima „sasma dobrih sila“ (Jurković, Janošević, Barjaktarević, gdje Milojević i Ilić, te Topalović). U Brodu je ovo, inače srpsko društvo, zabavljalo građane 2 mjeseca, ali nisu imali novčanog uspjeha jer je prikazivalo pretežno hrvatske komade, koje mu „zamjeraju naša braća cincari što se prozvaše ‘Srbi’“, zaključuje *Posavska Hrvatska*.³⁰

Autor te drame je, kao što je rečeno, Č.S. Jurković, putujući glumac. Posvetio je djelo nadbiskupu Stadleru, iako nije prije zamolio dopuštenje. Nadbiskup je tu posvetu otklonio „jer se ne slaže sa svetošću biskupskog zvanja i časti“, kako je razlog objasnio biskupov tajnik Tomo Igrc.³¹

U glasilu brodskih pravaša Stadler je istican najčešće kao „otac siromaha“. Često je pomagao najsiromašnijim stanovnicima Bosne bez obzira na vjersku pripadnost. U prilogu pod naslovom „Stradalnici u Polimlju i Podrinju“ uredništvo *Posavske Hrvatske* ističe hvalevrijedan postupak „oca siromaha“, nadbiskupa Stadlera, koji je odmah obišao postra-

²⁹ Petar Ćirić (1854.-1918.), kazališni djelatnik, redatelj i glumac. Rođen u Vršcu, pokušao završiti neke zanate bez uspjeha, kao i Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu. Započeo glumačku karijeru u beogradskom Narodnom pozorištu. U glumačkoj družini M. Barbarića kratko djeluje 1889., a od kraja te godine do 1914. vodi vlastitu glumačku družinu s kojom gostuje po većim hrvatskim i bosanskohercegovačkim gradovima. Od 1895. do 1907. kontinuirano je u Varaždinu, gdje pridonosi potiskivanju njemačkih kazališnih družina i afirmaciji hrvatske riječi. Uglavnom režira sam. Povremeno i glumi. Da bi podigao umjetničku razinu družine, u goste je pozivao i renomirane glumce Mariju Ružičku – Strozzi i Milicu Mihičić: Petar ĆIRIĆ, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1983.), 153-154.

³⁰ „Okupacija Bosne“, *Posavska Hrvatska*, 28. 3. 1896., 3.

³¹ „Izjava“, *Posavska Hrvatska*, 11. 4. 1896., 1.

dala mjesta. Posebno se spominje Bjeljina u kojoj je nadbiskup odlučio cijelu zimu prehranjivati 40 najteže stradalih obitelji bez obzira na vjersku pripadnost. Priznanje nadbiskupu odali su kotarski predstojnik Bela pl. Marich i gradonačelnik Hadži Suljaga Grabčanović te druge muslimanske obitelji. Akciju prikupljanja pomoći za postradale započela je Vlada, a dobrotvori su se našli i u Bosni i Hercegovini, kao i u svijetu. *Posavska Hrvatska* ističe kao poseban doprinos izvana S. M. pl. Rotschild od 3000 for.³² Vjerojatno je ovaj naporni pohod postradalima uzrok upale porebrice i upale pluća, opasne bolesti, što ju je nadbiskup ubrzo dobio. Dopisnik izražava želju i nadu da će ovu tešku bolest svladati „jaka narav ovog Božjeg ugodnika“.³³ Tešku bolest je prebolio, ali je ostala posljedica: trajna astma. List brodskih pravaša prati oporavak nadbiskupa na Lokrumu, izražava radost zbog poboljšanja njegova zdravstvenog stanja.

Na temelju vijesti u *Vrhbosni* prenosi sadržaj pisma Pape Leona XIII. koje je, uz apostolski blagoslov i želju za brzim i potpunim ozdravljenjem uputio nadbiskupu Stadleru. Ova Papina briga potaknula je uredništvo *Posavske Hrvatske* da je posebno istakne kao razlog za ponos svakoga Hrvata „da u dr. Stadleru ima toli zaslužna i ugledna crkvenog dostojanstvenika“.³⁴ *Posavska Hrvatska* prenosi vijesti iz *Vrhbosne* o posjetu Hrvatskoga pjevačkog društva „Gundulić“ iz Dubrovnika na Lokrum nadbiskupu, zatim Hrvatske radničke zadruge koji su išli biskupu u posjet lađama i bakljama uoči imendana, sv. Josipa. Za imendan posjetila su ga tri biskupa: Marčević, Milinović i Uccellini. „Ne će zaboraviti Lokrum taj liepi sastanak junačkih biskupa, koji nikad ne zaboravljaju pomišljati na sreću svoga naroda.“ *Posavska Hrvatska* citira *Vrhbosnu*, koja opet citira salzburški list *Kirchenzeitung*: „Otok Lokrum imade mnoge ljepote i dražesti u sebi, ali najdragocjenije i najmilije u tom malom zemaljskom raju, dragi kamen u sjajnu prstenu sad je sigurno mili i predragi vrhbosanski nadbiskup dr. Josip Stadler.“³⁵ Biranim riječima čestita list brodskih pravaša imendan Strossmayeru i Stadleru. „Mi se toj slavi svim srcem pridružujemo sa vrućom molitvom da dobri Bog još mnogo i dugo uzdrži ta dva bisera Crkve Kristove i hrvatske nam domovine.“³⁶

32 „Stradalnici u Polimlju i Podrinju“, *Posavska Hrvatska*, 12. 12. 1896., 3.

33 „Iz Bosne i Hercegovine“, *Posavska Hrvatska*, 31. 12. 1896., 3.

34 „O zdravlju dr. Stadlera“, *Posavska Hrvatska*, 6. 2. 1897., 3; „Iz Bosne i Hercegovine: Nadbiskup Stadler“, *Posavska Hrvatska*, 13. 3. 1897., 3.

35 „Viestnik: O boravku nadbiskupa dr. Stadlera na Lokrumu“, *Posavska Hrvatska*, 3. 4. 1897., 3.

36 „Viestnik: Dva odlična svečara“, *Posavska Hrvatska*, 19. 3. 1898., 3.

Izvori od 1906. do kraja Prvoga svjetskog rata

Brodski tjednik. Organ za komunalne i društvene interese prenio je vijest sa sjednice Gradskog zastupstva, koja je održana 31. svibnja 1906., iz koje saznajemo da je u Brodu bio formiran Odbor za proslavu 25. godišnjice biskupovanja dr. Josipa Stadlera. Kao predstavnici rodnoga grada Broda na proslavu u Sarajevo određeni su gradonačelnik Zefir Marac i njegov zamjenik dr. Vatroslav Brlić, župnik Antun Leskovac, Stjepan pl. Horvat i Mato Latković. „Osim toga jednoglasno zaključuje se, na predlog Stjepana pl. Horvata da se jedna ulica nazove Josipa Šadlera na vječni spomen.“³⁷ Na proslavi 25. godišnjice biskupske službe, ističe isti brodski list, da je među mnogobrojnim narodom bila „i impozantna deputacija nadbiskupova rodnog grada Broda na S.“ Bio je to najprikladniji trenutak da se ostvari želja iz Stadlerove mladosti, da se osnuje sirotište u Brodu i za zakladu pod nazivom „Stadlerovo sirotište“ dali su priloge: sam nadbiskup 5000 K, Antun Leskovac 5000 K, sarajevski župnik i kanonik Andrija Predmersky 3000 K i travnički župnik Stjepan Oršić 2000 K. „Ovim plemenitim djelom postaviše uspomeni svog druga trajniji spomenik, nego da je od mramora[...]“³⁸ Ideja o ulici Josipa Stadlera u Brodu, i o „Stadlerovu sirotištu“ u Brodu nije ostvarena. Sve ovo događalo se u lipnju 1906., nekoliko mjeseci kasnije potpisane su Riječka i Zadarska rezolucija, a onda je u prosincu stvorena i Hrvatsko-srpska koalicija. Njezina temeljna politička misao sasvim je protivna političkom uvjerenju Josipa Stadlera.³⁹ Na sjednici Gradskog poglavarstva 27. studenog 1909. na prijedlog gradonačelnika Stjepana Benčevića, dobili su u gradu Brodu svoju ulicu Ante Starčević, Josip Frank, biskup J. J. Strossmayer, Eugen Kumičić, Andrija Olujević, Eugen Kvaternik, Stanko Vraz, August Šenoa.

³⁷ „Zapisnik od 31. svibnja 1906.“, *Brodski tjednik*, 2. 6. 1906.; v. i Stjepan BLAŽANOVIĆ, *Novine Brodskog Posavlja: Stoljeće brodskog novinstva (1894.-1994.)*, (Slavonski Brod: Posavska Hrvatska, 1994.), 22.

³⁸ „Štadelrovo sirotište“, *Brodski tjednik*, 30. 6. 1906.

³⁹ Na sjednici Gradskog poglavarstva 27. studenog 1909. na prijedlog gradonačelnika Stjepana Benčevića, dobili su u gradu Brodu svoju ulicu Ante Starčević, Josip Frank, biskup J.J. Strossmayer, Eugen Kumičić, Andrija Olujević, Eugen Kvaternik, Stanko Vraz, August Šenoa: „Gard Brod – hrvatskim velikanima“, *Posavska Hrvatska*, 4. 12. 1909.; zahvaljujemo prof. Ivanki Bunčić što nas je upozorila na ovaj podatak; nije jasno zašto nije tada ostvarena i ideja da Josip Stadler dobije ulicu u Brodu. Najvjerojatnije da je on sam osobno smatrao da kao još živ čovjek ne treba dobiti ulicu, pa je tu čast otklonio.

Obnovljena *Posavska Hrvatska*, Glasilo Starčevićeve stranke prava (frankovaca), također prati rad nadbiskupa Brođanina. Objavljuje niz kratkih i dužih vijesti o njegovim odlascima na pastoralne pohode, raznim proslavama njegovih mladomisničkih obljetnica, biskupskim obvezama, političkom angažiranju i sl. Naravno, *Posavska Hrvatska* s pažnjom prati razvoj političkoga života u Bosni Hercegovini. Najčešće donosi vijesti u posebnim rubrikama: „Iz susjedne Bosne“ ili „Iz hrvatske Bosne“. Stvaranje „Hrvatske narodne zajednice“⁴⁰ najprije najavljuje u Derventi (za 22. veljače 1908.) i nada se „da će se svi Hrvati ubave Dervente uhvatiti u

40 Hrvatska narodna zajednica je organizacija hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini čija je pravila i statut Zemaljska vlada, odnosno Zajedničko ministarstvo financija odobrilo 10. studenog 1907. Prvaci HNZ-a izjasnili su se za aneksiju, što je bio razlog da se dopusti njegov rad. Uz izradu pravila i statuta napravljen je u jesen 1906. interni (tajni) program, kojim su se odredila temeljna politička stajališta nove organizacije, kao temelj dugoročnijeg razvitka hrvatskoga nacionalnog pokreta. Temeljno načelo toga pokreta jest da su Bosna i Hercegovina hrvatske zemlje etnički i državnoopravno, koje se trebaju sjediniti s Hrvatskom u okviru Monarhije. Drugo načelo je bilo da se u Bosni i Hercegovini među Hrvatima ne može dopustiti razvijanje više stranaka jer su Hrvati i malobrojniji i ekonomski slabiji od Srba i muslimana. Napose se ne može dopustiti prenošenje političkih ideja Hrvatsko-srpske koalicije u Bosnu i Hercegovinu. U siječnju i veljači 1908. održane su osnivačke skupštine u Tuzli, Banjoj Luci i Sarajevu te u Travniku, Mostaru i Bihaću. Konstituirajuća sjednica Središnjeg odbora održana je 21. veljače 1908. Prva radna sjednica Središnjeg odbora održana je 22.-25. veljače 1908. Središnji odbor činili su predsjednik (dr. Nikola Mandić, odvjetnik i dogradonačelnik Sarajeva), tajnik (Nikola Preka) i članovi Središnjeg odbora (izabrani su tada: Ivo Budimirović, dr. Jozo Sunarić, fra Marijan Dujčić, dr. Milan Katičić, Aleksa Cvijetić, dr. Ivo Pilar, Hamid Šahinović-Ekrem, Stjepan Mihić, Pavo Grgić, Kosta Džebić-Marušić, Đuro Džamonja, Dane Čubelić). HNZ bio je podijeljen u šest okružnih odbora, a za svaki je bio izabran i njegov predsjednik (dr. Sunarić za Okružni odbor Banja Luka, dr. Milat Katičić za Bihać, fra Ambro Miletić za Mostar, Pero Zelenika za Sarajevo, fra Marijan Dujčić za Travnik, dr. Ivo Pilar za Donju Tuzlu). Nadbiskup Stadler je podržao rad Hrvatske narodne zajednice. S obzirom na odnose između njega i nove organizacije hrvatskog naroda napose je važan 2. čl. pravila HNZ-a. U prvoj verziji, koju je odobrilo Zajedničko ministarstvo, stajalo je da je „svrha HNZ gospodarsko i prosvjetno podizanje hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Politička djelatnost isključena je.“ Druga verzija je tiskana naknadno, a isticala je da „svrha HNZ je gospodarsko-prosvjetno-društveno-kršćansko-moralno podizanje hrvatskog-katoličkog naroda u Bosni i Hercegovini, budući da je katoličko društvo, to u vjersko-prosvjetnim pitanjima stoji prema svakome na stanovištu katoličke vjere“. Ovim se htjelo preduhitriti moguće nesporazume sa Stadlerom, koji je tvrdio da pravila nove organizacije ne slijede načela katoličkog morala v.: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 177-180, kao i Luka ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata* (Zagreb: Globus, 1985.), 232-233.

čvrsto kolo za promicanje hrvatskih narodnih interesa“.⁴¹ Nadalje, u *Posavskoj Hrvatskoj* u nalazimo vijest o proslavi nadbiskupove 40. obljetnice mlade mise u Mariji Bistrici što ju je proslavio sa svojim kolegama;⁴² posvetu nove crkve u Varešu, gdje mu je upriličen veličanstven doček.⁴³ List brodskih pravaša donosi vijest da je dr. Ivan Šarić, vrhbosanski kanonik, imenovan pomoćnim biskupom na prijedlog nadbiskupa Stadlera. „Ova radosna vijest odjeknut će užom našom domovinom, a pozdravit će ju sa uzhitom čitava Hrvatska. Dr. Ivan Šarić prvi je svjetovni svećenik rodom bosanac, koji se popeo do biskupskog dostojanstva“, pisala je *Posavska Hrvatska*.⁴⁴ Uz druge kraće vijesti *Posavska Hrvatska* je zabilježila da je dr. Svetozar Rittig dao svotu novca, koju je mislio dati za vijenac pokojnoga oca brodskoga župnika Leskovca, za sirotište koje je osnovao Stadler.⁴⁵

***

Puno pažnje posvetila je *Posavska Hrvatska* deputaciji katolika (preko 400 osoba, a list *Vrhbosna* govori o 500 ljudi iz svih slojeva naroda, u narodnim nošnjama) u Beč koju su vodili nadbiskup Stadler i biskupi fra Paskal Buconjić i fra Marijan Marković u studenom 1908. Krenuli su vlakom iz Sarajeva 23. studenoga i s pet sati zakašnjenja, koje *Posavska Hrvatska* pripisuje mađarskim smicalicama, stiglo je društvo 24. oko pola noći u Beč. U ime grada Beča deputaciju je dočekao i pred gotovo tisuću Bečana pozdravio zamjenik gradonačelnika dr. Neumayer. Stadler je uzvratilo pozdravom na hrvatskom i njemačkom jeziku. Nekoliko osoba iz deputacije na čelu s nadbiskupom i biskupima primio je zajednički ministar financija barun Burián 25. studenog 1908. Tu je Stadler u pozdravnom govoru na hrvatskom tražio da se Bosna i Hercegovina sjedini „s materom zemljom Hrvatskom“ te da katoličke zastupnike za budući bosanskohercegovački sabor biraju samo katolici. U svojem odgovoru, ističe *Posavska Hrvatska*, ministar je čestitao katoličkoj deputaciji i katolicima zbog aneksije, „jer da su se tim približili svojoj braći“. Obećao je da će katolici sami birati svoje zastupnike za budući sabor. Obećao je također i izdašnju pomoć franjevcima, a što se tiče katoličke autonomije u Bosni i Hercegovini, istaknuo je da će tu raditi sporazumno s episkopatom. Prigodom prijema kod ministra Buriána franjevci su predali svoj poseban memorandum u ko-

41 „Iz susjedne Bosne: Hrvatska narodna zajednica“, *Posavska Hrvatska*, 22. 2. 1908., 5.

42 „Iz susjedne Bosne: Nadbiskup dr. Josip Stadler“, *Posavska Hrvatska*, 21. 9. 1907., 5.

43 „Iz susjedne Bosne: Vareška slava“, *Posavska Hrvatska*, 5. 10. 1907., 6.

44 „Kanonik dr. Ivan Šarić biskup“, *Posavska Hrvatska*, 28. 3. 1908., 6.

45 „Odkup vijenca“, *Posavska Hrvatska*, 12.9.1908., 5.

jemu su iznijeli i obrazložili svoje zahtjeve. Navečer je grad Beč priredio deputaciji svečani banket.

U četvrtak 26. studenog 1908. kralj je primio cijelu deputaciju u posebnu audijenciju. *Posavska Hrvatska* ne donosi vijest da je Stadler pozdravio kralja i na hrvatskom, ali ističe da ga je toga dana kralj imenovao „svojim tajnim savjetnikom“, što je među članovima deputacije izazvalo veliko oduševljenje. Isti dan poslije podne primio je deputaciju i prijestolonasljednik. Dopisnik poziva da se kod dolaska u domovinu u Brodu treba skupiti „sve što osjeća hrvatski to jest starčevićanski“ na kolodvor, „da pokaže vruću bratsku ljubav, koju gojimo za milu našu bosansku braću“.⁴⁶ U istom listu donesen je i prikaz radosnog dočeka, koji su priredili brodski starčevićanci deputaciji na čelu sa Stadlerom, koja se išla zahvaliti kralju na aneksiji. Nadbiskupa je pozdravio odvjetnik Ivo Elegović izražavajući radost da može „samo na čas pozdraviti dične sinove ponosne Bosne i Hercegovine, te kolijevke hrvatskog kraljevstva“. Nakon deset minuta gosti su nastavili put Bosanskog Broda uz pratnju mnoštva građana starčevićanaca.⁴⁷ O tome pohodu u Beč i prijemu kod kralja *Posavska Hrvatska* piše i u sljedećem broju. Prenosi detalje čije značenje preuveličava: kraljeve riječi pri rukovanju s nadbiskupom: „Sie sind also alle Kroaten und Kristen“, i na kraju „S Bogom, te hvala vam“, što je popraćeno burnim pljeskom.⁴⁸

Zanimljivo da *Posavska Hrvatska* ne prenosi govor nadbiskupa Stadlera pred kraljem. List ističe da su deputarci došli na čelu s nadbiskupom Stadlerom „pred svog kralja i s narodnim našim svetim težnjama, napose s tražbinom koju je posvetila tisućljetna naša povijest, narodno načelo, državno dakle i prirodno pravo, s tražbinom da se Bosna i Hercegovina sjedine s Hrvatskom u jednu samostalnu državu, a u okviru habsburške monarhije“. *Posavska Hrvatska* ističe da je ministar Burián iz Stadlerova govora iskrižao dijelove koji govore o pripadnosti Bosne i Hercegovine Hrvatskoj. Glasilo brodskih pravaša ističe da je Stadler „najdosljedniji i najrevniji pobornik ideje da se Bosna i Hercegovina povrate materi zemlji Hrvatskoj“. Prijem deputacije i odlikovanje nadbiskupa Stadlera čašću „tajnog savjetnika“ s naslovom „Preuzvišenosti“, bili su za glasilo brodskih pravaša znak „da hrvatska ideja i narodna težnja, da se Bosna i Herce-

⁴⁶ „Deputacija bosansko-hercegovačkih katolika u Beču“, *Posavska Hrvatska*, 28. 11. 1908., 1-2.

⁴⁷ „Doček hrvatske deputacije“, *Posavska Hrvatska*, 5. 12. 1908., 4-5.

⁴⁸ „Dojam sa hrvatske katoličke deputacije kod kralja u Beču“, *Posavska Hrvatska*, 24. 12. 1908., 4.

govina sjedine s Hrvatskom, nailazi na simpatije dvora i našega kralja“.⁴⁹ To što je ministar Burián u Stadlerovu govoru prekrizio baš one dijelove koji govore o sjedinjenju Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, u *Posavskoj Hrvatskoj* je nadomješteno činjenicom da je kralj počastio Stadlera titulom „tajnog savjetnika“.⁵⁰ No, nade brodskih pravaša pokazale su se bez temelja. Mnogo jači faktori odlučili su protiv njihovih iluzija. U tom je govoru Stadler isticao važnost aneksije za sigurnost bosanskohercegovačkih Hrvata jer im je tim činom osigurana i sloboda vjere, a kao Hrvatima i narodni opstanak.

U audijenciji kod prijestolonasljednika Franje Ferdinanda isti dan poslije podne, Stadler je „zahvalio na sudjelovanju prijestolonasljednikovu oko proglašenja aneksije Bosne i Hercegovine“, komentirala je nadbiskupov govor *Vrhbosna*. Pri tome je Stadler izrazio želju za što skorijim sjedinjenjem Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, „da se majka i kći u svom zajedničkom domu zagre“.⁵¹ Franjo Ferdinand je u odgovoru istaknuo da se raduje dolasku deputacije katolika iz Bosne i Hercegovine. Obećao je da će, kao i do sada, voditi brigu o interesima katolika u Bosni i Hercegovini, štiti njihove kulturne interese, kao i vjerske i kulturne interese ostalih vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini. Dotle je prijestolonasljednik govorio njemački, a dalje je nastavio govoriti hrvatski izražavajući želju da će se doskora moći sam osobno osvjedočiti o kulturnom i gospodarskom napretku Bosne i Hercegovine.⁵²

Bit Stadlerove organizacije poklonstvene deputacije bila je da se izrazi želja za ujedinjenjem Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, a ne njegova želja za liderstvom u politici. On je sigurno zamjerao Mandiću što se nije, kad je njegova deputacija primljena u audijenciju, izjasnio za sjedinjenje Bosne i Hercegovine s Hrvatskom jer je to pitanje bilo dio suverenih prava cara i kralja Franje Josipa.⁵³ No, vidjeli smo da je u njegovu

⁴⁹ „Pozdrav braći“, *Posavska Hrvatska*, 28. 11. 1908., 5.

⁵⁰ „Pozdrav braći“, *Posavska Hrvatska*, 28. 11. 1908., 5; kralj i car Franjo Josip I. Stadlera je uvrstio među svoje nove tajne savjetnike u povodu šezdesetogodišnjice svojega vladanja na prijedlog zajedničkog ministra financija Istvana Buriána, koji je u pismu Zemaljske vlade Antonu Winzoru 23. studenog 1908. svoj prijedlog potkrijepio Stadlerovim kršćanskim vrlinama, njegovim zaslugama za izgradnju brojnih crkvenih zavoda i institucija, njegovom iznimnom lojalnošću prema dinastiji: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 194.

⁵¹ „Naša Monarhija: Poklonstvena deputacija katolika Hrvata iz Bosne i Hercegovine kod Njeg. Veličanstva“, *Vrhbosna* 23 (1908.), 416-418.

⁵² „Naša Monarhija“, 417-418.

⁵³ Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 191-193; Prije Stadle-

govoru bila prekrížena upravo ta bitna želja koja je i motivirala njegov dolazak u Beč.

Druge brodske novine koje prate i komentiraju rad nadbiskupa Stadlera kao svojega sugrađanina su *Materinska riječ*, glasilo Hrvatsko-srpske koalicije u Brodu.⁵⁴ List ne prati sustavno rad nadbiskupa Stadlera kao svojega sugrađanina, niti donosi neke podatke koji su važni za njega. Vatroslav Brlić bio je član te stranke. Politika ga je razdvojila od dva velika prijatelja: višekratnoga kuma dra Vladimira Prebega, koji je pristajao uz Frankovu stranku, čiji je predsjednik dugo bio, i nadbiskupa Stadlera, koji je također bio sklon Frankovoj struji u hrvatskoj politici. Brod na Savi bio je pravo poprište novinskoga rata dvije teško zavađene stranke: Starčevićeve Hrvatske stranke prava (frankovci) i Hrvatsko-srpske koalicije. *Materinska riječ*, u kojoj je Vatroslav Brlić imao vrlo važnu ulogu, donosi kratke, nekada sasvim periferne podatke vezane uz Stadlera, i to najčešće onakve koji imaju svrhu da njegov rad ili ismiju ili značenje umanje. Da je nekada kod Bosanaca „čakija“ bila brža od pameti, to priznaju svi koji ih dobro poznaju, a najviše oni sami. Jednu takvu zgodu prenosi *Materinska riječ* iz Kričanova i Svilaja gdje su se mladići potukli zbog djevojaka, pa „samokresi planuše“, „zasjaše noževi“, „potekla je bratska krv“, ali dopisnik konstatira da je to bilo baš u vrijeme kada je Stadler imao krizmu u Svilaju. „Vruća krv, a slab odgoj“, zaključak je koji je vjerojatno išao na račun nadbiskupa kako je odgojio svoje vjernike.⁵⁵ Na drugom mjestu kratko se kaže da ima vijesti da bi Stadler, „naše gore list“, „imao bezuvjet-

---

rove poklonstvene deputacije u Beču je 12. listopada 1908. bila primljena deputacija Hrvatske narodne zajednice na čelu s dr. Nikolom Mandićem i dr. Ivom Pilarom. Mandić kao vođa deputacije izrazio je „zahvalnost bosanskohercegovačkih Hrvata katolika“ za aneksiju Bosne i Hercegovine, no pripojenje ovih provincija Hrvatskoj nije spomenuo. U audijenciji kod prijestolonasljednika, Franje Ferdinanda, Mandić je, uz zahvalnost za aneksiju, izrazio i želju da se Bosna i Hercegovina sjedine s Hrvatskom. U odgovoru prijestolonasljednik je istaknuo da će Monarhija u anektiranim pokrajinama štititi interese svih religija: L. ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika*, 275-276; Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 189-190.

54 „Što hoćemo?“, *Materinska riječ*, 4. 8. 1907., 2; Vlasnik lista bio je tiskar Dušan Zdravković, a odgovorni urednik Vilko Baumeister. Od 1. studenog 1908. vlasništvo lista preuzima Klub Hrvatsko-srpske koalicije. U uvodnom članku pod naslovom „Što hoćemo?“, jasno iznosi koalicionaški politički program, koji je uveo zbrku u nacionalno pojmovlje: „Hoćemo da se borimo za materinsku svoju riječ (Ne kaže koja je to. Op. a.), hoćemo da se borimo za pravo naroda hrvatskoga ili srpskoga na samostalan državni život [...]“

55 „Vruća u Bosanca krv“, *Materinska riječ*, 22. 9. 1907., 3.

no postati đakovačkim biskupom“.⁵⁶ *Materinska riječ* prati vrlo kratkim vijestima i bosansku katoličku deputaciju u Beč. U nekoliko redaka iznosi se da je deputacija od oko 400 katolika iz Bosne i Hercegovine krenula u Beč pokloniti se vladaru i zahvaliti na aneksiji. Kralj je primio deputaciju u četvrtak, „te mu je tom prilikom predana homagijalna čestitka“.

Glasilu brodskih koalicijonaša prenosi vijest prema glasilu *Obzor* da je cenzura izbacila iz Stadlerovoga govora riječ „Hrvatska“ gdje je nadbiskup tražio da se Bosna i Hercegovina spoji s Hrvatskom. Glavni cenzor govora bio je ministar financija Burián. Brodski koalicijonaši poučavaju svoje političke protivnike frankovce da se vidi, „da mi nesmiijemo niti želju izraziti pred najvišim forumom da se Bosna pripoji Hrvatskoj. I još će telići i dalje vjerovati Franku da je Velika Hrvatska tu na tanjuru“. Vijest, koju je prvi obznanio Karl Lueger, gradonačelnik Beča, da je biskup Stadler imenovan kraljevim „tajnim savjetnikom“, glasilo brodskih koalicijonaša prenijelo je prema listu naprednjaka *Pokret. Materinska riječ* kratko je komentirala da će ta vijest, ako se obistini obradovati sve, a napose Brođane, „jer je dr. Štadler brodsko dijete, naše gore list“. Put biskupa Šarića u Rim, koji je bio u isto vrijeme, *Materinska riječ*, na temelju nekih vijesti mjerodavnijih izvora, tumači tako da bi biskup Šarić imao postati nadbiskupom u Sarajevu, a Stadler biskupom đakovačkim.⁵⁷ Uz ovu kratku

⁵⁶ „Đakovački biskup“, *Materinska riječ*, 25. 10. 1908., 4.

⁵⁷ „Štadlerova deputacija u Beču“, *Materinska Riječ*, 29. 11. 1908., 2; „Sarajevski nadbiskup Štadler tajni savjetnik“, *Materinska Riječ*, 29. 11. 1908., 3; „Bosanska katolička deputacija u Beču“, *Materinska Riječ*, 29. 11. 1908., 5; „Put posvećenog biskupa Šarića u Rim“, *Materinska Riječ*, 29. 11. 1908., 5; nakon Strossmayerove smrti stolica đakovačkog biskupa ostala je nepopunjena punih pet godina. Bečki dvor nije htio ponovno iskustvo nekoga drugog Strossmayera, koji bi nastavio njegovu crkvenu i stranačku politiku. Veliki prepošt Stolnoga kaptola đakovačkog, Gabrijel Babić, u dopisu 26. travnja 1906. zamolio je u ime cijeloga klera Apostolsku nuncijaturu u Beču da se mjesto biskupa što prije popuni. Kao kandidate predložio je: dr. Josipa Stadlera, dr. Antuna Bauera profesora teologije u Zagrebu, Ivana Bujanovića, profesora teologije iz Đakova, te fra Rafaela Rodića. U dopisu apostolskog nuncija od 5. ožujka 1906. državnim tajniku, kardinalu Meryju del Valu, stoji da je prepošt Đakovačkog stolnog kaptola još 1906. zamolio Sv. Oca Papu da imenuje đakovačkim biskupom Josipa Stadlera. Kardinal državni tajnik naredio je nunciju da izvidi kako bi se taj izbor mogao postići. Nuncij je u odgovoru 26. travnja 1906. jasno dao do znanja da je Vlada apsolutno isključila mogućnost Stadlera kao kandidata zbog njegove bliske povezanosti sa Strossmayerom. Uz to, Stadler je čvrsto branio pravo Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu, nasuprot želji Ugarske vlade da se te pokrajine povežu državnopravno s Ugarskom. Vlada ni u Beču ni u Pešti nije htjela novoga Strossmayera u Đakovu kako su gledali na Stadlera kao kandidata: Marin SRAKIĆ, „Dr. Ivan Krapac – biskup dobrotvor i graditelj sjemeništa (1910.-1916.)“, *Scrinia Slavonica* 17 (2017.), 126-129.

pouku jugoslavenski orijentirane koalicije treba reći da je sav politički rad, osobito tajni, iste te koalicije izručivao Hrvatsku drugoj državi i njezinu vladaru, što je dovelo do katastrofalnih posljedica.

Koalicionaška *Materinska riječ* iskoristila je nesklonost vlasti da se govori u smislu hrvatskih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu i podsjetila na suvremene događaje. „Na posljednjem frankovačkom vieću, gdje su frankovci našli za shodno ustrojiti legije⁵⁸ u obranu hrvatskog imena i teritorija proglašen je dr. Stadler neke ruke frankovačkim suvodjom uz dra Franka.“ Želje frankovaca, da se Bosna i Hercegovina sjedine s Hrvatskom, koje je zastupao Stadler u Beču, prekrižio je ministar Burián, „a neustrašivi Stadler, kojega dr. Frank nameće hrvatskom narodu za suvodju, da laglje objsjenjuje, dao si je te želje prekrižiti“. Kao i većina Koaliciji sklonih novina, i *Materinska riječ* je isticala da Stadler „nije imao kuraže izraziti barem želju da se sjedinimo“, da su članovi te deputacije pod Stadlerovim vodstvom „službeno zatajili svoje hrvatsko ime“, „putovavši pod svojim službenim imenom samo kao katolici, a o sjedinjenju nisu pred kraljem ni pisnuli“. Dapače, autor članka u *Materinskoj riječi* poučava: „Da si dr. Stadler nije dao križati želje hrvatskog naroda, drugačije bi danas stvar stajala. Iz carskog bi Beča odjeknulo širom svieta, da je pravo Hrvatske na Bosnu, da se Hrvati tog prava ne odriču, da je samo putem kraljevine Hrvatske i hrvatskog naroda opravdano i moguće pripojenje Bosne ovoj monarhiji.“⁵⁹

Naravno, ovim sarkazmom pisac teksta u *Materinskoj riječi* htio je pokazati, s jedne strane, koliko vrijedi „hrvatsko državno pravo“ u očima vlasti, koja ne dopušta da se pred kraljem uopće govori o tome; s druge strane, htio je prikazati Stadlera i politiku Starčevićeve stranke prava kao neprincipijelnu i izdajničku. Ne treba zaboraviti da je Koalicija u isto vrijeme, pod vodstvom Svetozara Pribićevića, potpuno podredila Hrvatsku srpskim nacionalnim i državnim interesima. Ocjenjujući danas obje političke opcije, i onu koju je zastupao Stadler, i onu koju je zastupala Koalicija, a s njom i naprednjaci i jugoslavenski nacionalisti, možemo reći kako razvoj zbivanja pokazuje da sama činjenica da prva opcija nikada nije dobila priliku u Monarhiji zauzeti ključnu ulogu u politici, da fran-

⁵⁸ Na velikom vijeću Starčevićeve Čiste stranke prava 5.studenog 1908., prihvaćen je prijedlog narodnog zastupnika, broskog odvjetnika dr. Ive Elegovića da se Hrvati organiziraju kao hrvatska narodna vojska pod imenom „hrvatskih narodnih dobrovoljačkih legija“, čija je zadaća da pod lozinkom „Za kralja i Hrvatsku“, štiti Bosnu i Hercegovinu protiv Srbije, koja je željela sebi pripojiti ove zemlje.

⁵⁹ „Frankovački rad za Hrvatske sjedinjenje“, *Materinska riječ*, 6. 12. 1908., 2.

kovci nisu bili takve „sluge“ kakvim ih se prikazivalo. Ne vidimo da su više u hrvatskom interesu radili oni koji su unijeli u nacionalno pojmovlje zbrku, stvarali nekakav „jedan dvoimeni narod“, ili „jedan troimeni narod“, kasnije „jugoslavenski narod“. Političke posljedice ovoga kaosa su se pokazale svojim tragičnim rezultatima tijekom cijeloga 20. stoljeća, a i danas su još vidljive.

Glasilu brodskih pravaša pozorno je i dalje pratilo razvoj političkih prilika u Bosni i Hercegovini. Konferencija katoličkih pouzdanika iz Bosne i Hercegovine sastala se na poticaj biskupa Stadlera 18. siječnja 1910. u Sarajevu pod predsjedanjem pomoćnog biskupa Šarića da zaključi stvaranje *Hrvatske katoličke udruge*. Na konferenciji je prihvaćen Starčevićev program iz 1894. Stvaranje *Hrvatske katoličke udruge*, koju je Stadler osnovao nasuprot *Hrvatskoj narodnoj zajednici*, pozdravljeno je u *Posavskoj Hrvatskoj*. Toj udruzi je zadaća „da okupi sve bosanske katolike kako bi u predstojećim izborima za bosanski sabor poput Muslimana i Pravoslavnih očuvali interese tamošnjih Hrvata“, ocjenjivala je *Posavska Hrvatska* smisao akcije nadbiskupa Stadlera s osnivanjem *Hrvatske katoličke udruge*. Izabran je agitacijski i izborni odbor za predstojeće izbore.⁶⁰

Glasilu brodskih koalicionaša, *Materinska riječ*, pisala je u vrijeme tih priprema za izbore kako je narod u BiH podijeljen prema vjerskoj pripadnosti. Prema broju pojedinih konfesija, dodijeljen je i broj mandata. Hrvati imaju tako 16 mandata. Katolici Hrvati imaju dvije stranke: „jedna je nenarodna, a toj je na čelu nadbiskup Šadler, koji je poznat i izvan granica Bosne radi toga pravca u politici“. Druga je „struja narodna, koja vodi pravu narodnu politiku, toj struji na čelu stoje dri. Mandić, Sunarić i Pilar, a uz nju su franjevci i biskupi mostarski i banjalučki“. Ta se struja zove Hrvatska narodna zajednica i više je u dvije godine napravila za hrvatstvo, „no Stadler za dvadeset i pet godina“, strančarski pretjeruje *Materinska riječ*. Uz HNZ bio je i Stadler, ali kad je vidio da neće moći „da se interesi naroda podvrgnu interesima pojedinih osoba“, onda su pojedine vođe HNZ-a prozvali „izdajicama, bezbošcima, itd.“ Odijelili su se od HNZ-a i Osnovali su HKU, „u koju imaju pristup svi katolici pa i ne bili Hrvati“. Htjelo se ovom akcijom osigurati da se u bosanski Sabor uvedu katolici - nehrvati. „I sam predsjednik te HKU je slika hrvatstva njena, on je jedan od glava sarajevskog 'Gesangfereina', to vam je Baurat Vančaš.“ Toj „nenarodnoj HKU“ je „duševni otac sarajevski nadbiskup Šadler. U narodnom predstavištvu Bosne treba vlada i njemačkih zastupnika, a ti

⁶⁰ „Hrvatska katolička udruga“, *Posavska Hrvatska*, 22. 1. 1910., 5; „Organizacija bosanskih Hrvata“, *Posavska Hrvatska*, 22. 1. 1910., 3.

nikako ne mogu doći u Sabor, jer Nijemaca toliko u Bosni ni nema. I zato je nadjena formula H.K.U., pod njenom firmom će se to provesti.“⁶¹ Autor ovoga članka je anonimn, pod pseudonimom „Bolislav“. Svakako je vrlo zanimljiv način na koji je pristupio objašnjenju pojave Hrvatske katoličke udruge i same Stadlerove politike: da vlada, u čijoj je službi nadbiskup, preko njih uvede Nijemce u Sabor.

Na ovom mjestu treba reći nešto o karakteru Stadlerove političke akcije. Vrlo često se u hrvatskoj historiografiji Stadlerova djelatnost podvodi pod nazivnik „klerikalizam“ podrazumijevajući da je time sve riješeno i objašnjeno. Negativna slika o njemu se, u Crkvi nesklonim krugovima, održala do danas. Toj slici su najviše pridonijeli u Hrvatskoj i Zagrebu naprednjaci oko lista *Pokret*. Argumentirana rasprava dra Jure Krište na temelju onih izvora koji su najviše optuživali Stadlera kao „klerikalca“ pokazuje da se taj pojam nije mogao primijeniti na njega. Razlog napada na njega leži u različitim ideologijama i političkim rješenjima, a ne u nadbiskupovu „klerikalizmu“, odnosno njegovoj krivnji.⁶² Stadler je došao u nesporazum s članovima *Hrvatske narodne zajednice* iz redova hrvatskoga građanstva kad je, s obzirom na malobrojnost katolika, vodstvo HNZ-a htjelo omogućiti učlanjivanje i nekatolicima. Taj je stav ugrađen u čl. 4. pravila HNZ-a i uskoro je doveo do sukoba Zajednice i Stadlera. Nadbiskup nikada nije izražavao želju da bude na čelu HNZ-a, ali se suprotstavljao njezinu interkofesionalnom karakteru. Očito je namjeravao utjecati „na oblikovanje programskih osnova nove organizacije i uopće na proces nacionalno političkog oblikovanja bosanskohercegovačkih Hrvata“. On je želio promijeniti pravila organizacije za koja je vjerovao da proturječe katoličkim načelima. Članovi Središnjeg odbora HNZ-a su držali da bi u slučaju oblikovanja HNZ-a kao političke organizacije na katoličkim osnovama i vodstvo moralo biti svećeničko, u čemu su svakako pretjerali. O tom problemu citirat ćemo svakako najkompetentnijeg istraživača, dr. Grijaka:

„Stadleru je bilo više stalo do ugrađivanja katoličkih načela u programske osnove HNZ-a, nego do vodstva u nacionalno-političkom pokretu bosanskohercegovačkih Hrvata. Utemeljenjem HNZ-a na katoličkim osnovama ostvarile bi se težnje nadbiskupa Stadlera i bez uključivanja svjetovnog svećenstva u Središnji odbor HNZ-a. U tom bi slučaju svjetovna inteligencija zadržala vodstvo

⁶¹ [BOLISLAV], „Bosanske prilike“, *Materinska Riječ*, 3. 4. 1910., 1.

⁶² J. KRIŠTO, „Građenje klerikalca – nadbiskup Josip Stadler u svjetlu njegovih protivnika“, P. JURIŠIĆ (ur.), *Josip Stadler*, 259-271.

u pokretu, ali ne bi mogla usmjeravati njezin razvoj u skladu sa svojim nastojanjima. Sukobile su se, dakle, dvije različite ideje o programskim osnovama nacionalno-političkog oblikovanja bosanskohercegovačkih Hrvata. Liberalizam građanstva i franjevac, s jedne strane, i vjerski konzervativizam Stadlera, neprijeporno su utjecali na oblikovanje njihovih političkih stajališta, ali za sukob do kojega je došlo presudna je bila različita procjena postignutog stupnja nacionalne samosvijesti kod bosanskohercegovačkih Hrvata katolika. Nadbiskup Stadler nije se suprotstavio političkoj suradnji Hrvata i muslimana zbog poistovjećivanja hrvatstva i katolištva, premda je u katolištvu, posebice u Bosni i Hercegovini, vidio važan element u izgradnji hrvatskoga nacionalnog identiteta. Na to ga je napose upućivala činjenica, koja je u historiografiji uglavnom zanemarena, da je u hrvatskom pučanstvu u Bosni i Hercegovini još uvijek prevladavala identifikacija na vjerskoj osnovi. Težeći opovrgnuti optužbe da poistovjećuje hrvatstvo i katolicizam, nadbiskup Stadler nekoliko je puta javno očitovao afirmativno stajalište o mogućnosti političkog organiziranja muslimana na hrvatskim nacionalnim osnovama. Iz tih njegovih očitovanja, posebice spomenutog pisma biskupu Strossmayeru, u povodu afe-re oko blagoslova zastave *Trebevića*, može se zaključiti da ga je na odbijanje političke suradnje s muslimanima potaknuo ponajprije politički pragmatizam. Suradnju s muslimanima držao je štetnom zbog toga što je tek neznatan broj muslimana očitovao hrvatsku nacionalnu svijest. Osim toga muslimani su se protivili aneksiji Bosne i Hercegovine, pa bi danak tom savezništvu morao biti sličan onome na koji su pristali Hrvati u Hrvatsko-srpskoj koaliciji odustajući od bilo kakvih zahtjeva za Bosnom. Podjednako važan razlog Stadlerova odbijanja savezništva s muslimanima nalazio se u njegovu osvjetlošćenju da tim savezom Hrvati ne bi dobili politički gotovo ništa, zbog suradnje pretežitog dijela politički relevantne muslimanske veleposjedničke aristokracije sa Srbima.“

U HNZ-u je 1908. bilo 45 000 članova, od kojih je samo 1000 bilo muslimana.⁶³ Povijest će mu uglavnom dati za pravo jer se nacionalna integracija odvijala uglavnom onako kako je on to pretpostavljao. Stadler je bio veliki protivnik politike koju je vodila Hrvatsko-srpska koalicija u Hrvatskoj, bio je protiv bilo kakve suradnje HNZ-a s njom. Čini se da je toj

⁶³ Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 186.

suradnji bio sklon vođa HNZ-a Nikola Mandić. Najavljeni dolazak nekih koalicionaša u Sarajevo i saznanje da članovi NHZ-a imaju određene veze s prvacima Koalicije, pridonijelo je tome da Stadler bude krajnje nepovjerljiv prema vodstvu HNZ-a. „Bojazan da bi, djelovanjem vodstva NHZ-a s naprednjačkih stajališta, u Bosni i Hercegovini mogla biti ostvarena hrvatsko-srpska suradnja kao i u Hrvatskoj, uz žrtvovanje vitalnih interesa bosansko-hercegovačkih Hrvata – sjedinjenja Bosne i Hercegovina s Hrvatskom u sklopu trijalistički preustrojene Monarhije – uz već navedena neslaganja s dijelom pravila o interkonfesionalnom ustroju HNZ-a, navela je Stadlera na donošenje odluke o osnutku nove političke organizacije koja bi se nalazila pod njegovom kontrolom.“⁶⁴

Posavska Hrvatska žestoko napada Dobroslava Brlića koji je širio list *Hrvatska zajednica*, glasilo HNZ-a, Mandićeve liberalne struje, koja je napadala Stadlera. Brlić je, prema toj vijesti u *Posavskoj Hrvatskoj*, preporučio svećeniku Martinu Kirchmayeru da taj list šalje bosanskim svećenicima. „Čudimo se još više jednom katoličkom svećeniku, kako može on da propagira naprednjačku i bezvjersku štampu pa još da širi kao posrednik takove novine u bosanski narod, proti njegovu nadpastiru, koji je svom svećenstvu zabranio kooperaciju sa Zajednicom. Zar se zbilja ni malo ne stidi?“⁶⁵

Zanimljivo je primijetiti da tih godina (1907.-1909.) nije bilo čestitki za imendan ili rođendan nadbiskupu Stadleru u *Posavskoj Hrvatskoj*. Jedino se čestitka nije zaboravljala Josipu Franku. Doduše, Stadleru je *Posavska Hrvatska* čestitala 67. rođendan želeći mu od „Svevišnjeg da ga još dugo uzdrži čila i zdrava na korist hrvatskog naroda Bosne i Hercegovine, za kojega je on već toliko uradio“. Nije se propustila vijest da je kralj za svoj 80. rođendan odlikovao Stadlera poslavši mu mramornu plaketu sa svojim portretom s popratnim pismom.⁶⁶ Posebno se Stadlera optuživalo za pokušaje pokatoličenja muslimana, a i pravoslavnih.⁶⁷ No, službeni podaci govore sasvim suprotno. Predrasude koje se nametalo pro-

⁶⁴ O razlozima sukoba s HNZ-om i stvaranja nove organizacije, *Hrvatske katoličke udruge frankovačkoga političkog usmjerenja*: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 185-194, 454-462.

⁶⁵ „Domaće viesti: Dr Brlić i Kirchmayer proti biskupu Stadleru“, *Posavska Hrvatska*, 23. 4. 1910., 5.

⁶⁶ „Iz hrvatske Bosne: Rodjendan presv. Gosp. nadbiskupa Stadlera“, *Posavska Hrvatska*, 29. 1. 1910., 4; „Iz hrvatske Bosne: Odlikovanje presvj. Dra Stadlera“, *Posavska Hrvatska*, 27. 8. 1910., 4.

⁶⁷ O političkim komponentama Stadlerova vjerskog djelovanja i problemima prelazaka na katoličku vjeru: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 223-278.

tiv Katoličke Crkve i Austro-Ugarske, kao pretežito katoličke zemlje, iz srpskih pravoslavnih centara, srpskih političkih krugova zbog neostvarenog cilja osvajanja Bosne i Hercegovine i gubljenje ovih pokrajina nakon Berlinskog kongresa, išle su za tim da se ospori pravo Austro-Ugarske na okupaciju.⁶⁸ Jednako tako je svaka katolička akcija osuđivana kao prozelitizam. O tome piše i *Posavska Hrvatska* pozivajući se baš na te službene podatke o vjerskim prijelazima u BiH 1878.-1907. Iz tih podataka se vidi da je zbog prijelaza na drugu vjeru u tom razdoblju najviše vjernika izgubila Katolička Crkva (26), a najviše je dobila Pravoslavna Crkva (44). “Tako eto izgleda ta strašna Stadlerova propaganda u istinu”, zaključuje *Posavska Hrvatska* osporavajući time i opravdanost trajnih napada na nadbiskupa Stadlera zbog tobožnje agresivne prozelitske politike, o čemu je bezbroj puta pisala “takozvana slobodoumna štampa”.⁶⁹

Sudovi *Materinske riječi* o nadbiskupu Stadleru su oštri. U njima ovo glasilo koalicionaša vidi ne samo političkoga nesumišljenika i protivnika, nego i neprijatelja. Jedini put kad se nije osjetio taj politički zub bio je kada je nadbiskup kao metropolit bosansko-hercegovačke crkvene provincije imenovao biskupom Mostarsko-duvanjske i trebinjske biskupije don Lazara Lazarevića te upraviteljem dijecezanske imovine fra Radoslava Glavaša.⁷⁰

***

S obitelji Brlić nadbiskup Stadler bio je povezan i prijateljskim i gospodarskim vezama. Vidjeli smo da ga je kao mladog klerika u Rimu novčano pomagao Andrija Torkvat. Upravo njemu Stadler pripisuje zasluge „da ga je narodnim duhom zapojio“. S Ignjatom Brlićem, mlađim bratom Andrije Torkvata, također se dopisivao. U pismu 1. lipnja 1891. Stadler žali zbog prijateljeve bolesti. Najavljuje mu mogućnost da bude zagrebački nadbiskup, ali žali zbog siromašne Bosne koju bi morao osta-

⁶⁸ Usp.: Phillippe GELEZ, „Preobraćenja u Bosni i Hercegovini (c. 1800.-1918.)“, *Historijska traganja* 2 (2008.), 20- 21. Prema tim podacima muslimani su u periodu 1879.-1915. izgubili 65 članova, a dobili 44. Njihov gubitak je 21 član vjerske zajednice; pravoslavni su izgubili 46, a dobili u tom razdoblju 88. Dobitak Pravoslavne Crkve bio je 42 nova člana; katolici su izgubili 118, a dobili 93 člana. Gubitak Katoličke Crkve utom razdoblju bio je 25 članova; Evangelička Crkva izgubila je 6, a dobila 14. Dobitak ove crkvene zajednice je bio 8 članova; Židovska vjerska zajednica izgubila je 11, a dobila 1 člana. Njezin gubitak je bio 10 članova. Dakle, u ovom periodu najviše je izgubila katolička, a najviše konverzijom dobila pravoslavna vjerska zajednica. Sama ta činjenica pokazuje da se ne može optuživati za prozelitizam.

⁶⁹ „Stadlerova propaganda“, *Posavska Hrvatska*, 22. 1. 1910, 3.

⁷⁰ „Upravitelj mostarske biskupije“, *Materinska riječ*, 18. 12. 1910., 4.

viti. Vraća od duga za vino 100 for, pa mu ostaje još 200 koje duguje. U drugom pismu čestita i njemu i nećaku „što se Vaša starinom ugledna obitelj veže sa takodjer glasovitom obitelji Mažuranićevom“. Ako postane zagrebački nadbiskup, on obećava da će vjenčati mladence i nada se da će i Ignjat biti nazočan vjenčanju. „Ne budem li zagrebski nadbiskup, a ja ću gledati kojom sgodom u tvojih dvorovih bar nekoliko kapljica ispiti od onog vina, što si za ženidbu sačuvao. Pazi na goste, da svatovi ne izpiju zadnju flašu; tu bar sačuvaj, da kvasimo žedna grla.“⁷¹

Vatroslav Brlić dao je 50 for kanoniku Koščaku iz Sarajeva, koji je po Stadlerovoj preporuci skupljao novac za sarajevsku bogosloviju. Mladoj supruzi se učinilo po toj darežljivosti „da se Naca sam kani zakopati u to sjemenište kad više nebude mogao izdržati sa strašnom sedmoglavom aždajom – sa mnom“. Preporučila je u pismu majci da se podupre ta akcija.⁷² Stadler i Strossmayer čestitali su rođenje prve kćerke Nade. „[...]dakle dva su biskupa blagosloвила tu malu Hrvaticu rođenu u području sjedinjenih opozicijah, a koj će kumom biti onaj, koj je i tom sjedinjenju kumovao. Hvala Bogu da mi je i opet bar donjekle do šale“, pisala je mlada majka Ivana majci.⁷³ Kad je Stadler dolazio dijeliti krizmu u Bosanski Brod, išao je pozdraviti ga i Vatroslav Brlić. Pripravili su mu bakljadu i serenadu, a „Naca je naravno opet govornički svoj dar upotriebio“. Ivana je očekivala da će njezin muž pozvati visokoga gosta u vinograd na objed. Nije bila ni time oduševljena. No, na iznenađenje svih u kući, napose nje i sestre joj Alke koja je tada bila u gostima, muž joj je Stadlera pozvao s još 24 gosta u kuću na trgu. Za pedantnu Ivanu, kao i općenito za žene, kuća nikada nije bila dobro uređena, a muž je eto htio pokazati gostu kuću i provesti ga po svim sobama. No, sve je dobro i „sve je sretno prošlo. Jedino što je bilo malo neugodno jest to, da je Naca malo, a Dobro jako pijani bili“, pisala je mlađa sestra majci u povjerenju s molbom da ne govori ništa Ivani, i nastavila u istom pismu: „Štadler nije ni najmanje simpatičan čovjek, ako prem je jako ljubazan, ali kod njega sve to nekako nenaravno izgleda.“⁷⁴

⁷¹ Arhiv obitelji Brlić (dalje AOB), k 59, sv. 107, pismo Josipa Stadlera Ignjatu Brliću 1. 6. 1891. i pismo 9. 9. 1891.

⁷² *Rukopisna zbirka o životu i radu Ivane Brlić Mažuranić, VIII. svezak, 1. dio, Pisma ocu Vladimiru i majci Henrietti Mažuranić*, prir. Ivan BRILIĆ, pismo od 19. 10. 1892., 29.

⁷³ *Rukopisna zbirka o životu i radu Ivane Brlić Mažuranić, VIII. svezak, 1. dio*, pismo od 4. 3. 1893.

⁷⁴ *Rukopisna zbirka o životu i radu Ivane Brlić Mažuranić, VIII. svezak, 1. dio*, pismo Alke Mažuranić od 13. 8. 1895., 212.

Naravno da su sve ovo što su doživjele žene (Ivana i sestra Alka) doživjele kao šok. Možda se tom šoku ima pripisati negativni dojam koji je Stadler ostavio na obje sestre. Kupovao je od obitelji Brlić vino za potrebe svoje Nadbiskupije. Iz pisama Ignjatu Brliću jasno je da se radilo o dugotrajnoj uzajamnoj vezi.

U pismu od 9. rujna 1891. Stadler je molio da mu prijatelj pošalje „samo pet hektolitara vina kako obično“ jer nije znao kako će se završiti s njegovim imenovanjem za zagrebačkog nadbiskupa. Ako bude saznao da ostaje u Sarajevu, molit će ga da za zimu pošalje još vina.⁷⁵ Iz jednoga njegova pisma (27. 5. 1896.) vidljivo je da se radi o velikim količinama (962 litre za koje je platio 269 for 36 nč. Bio je to prihod koji je iznosio polovicu godišnje plaće učitelja u to vrijeme). Vatroslav Brlić je pomogao u kriznim situacijama obitelji Stadler. Za kuću Stadlerova brata dao je ponudu 300 for i tako spriječio katastrofu, za što mu je nadbiskup bio zahvalan. On osobno nije htio podići kredit od 300 for jer je dobivao kredit od Zemaljske banke za 5% kamata samo kad diže kredit za crkvene svrhe, inače su ga plaćali po 6%. „Drugo, to je glavno, što moj brat i ostala rodbina, kad ovamo dodju te vide što je sve ovdje načinjeno, misle da sam ja to svojim novcem sve izgradio, pa ih ne možeš osvjedočiti, da ja nemam novaca. Da sam ja ovdje uzajmio 300 for kad je žena bratova ovdje bila, ona bi mislila, da sam ja nju samo varao, da nemam novaca, a ja zaista nemam, jer što sam imao, to sam dao: 400 for“. Stadler misli da je ova bratova nevolja dobra za brata da ga nauči ozbiljnosti i pameti. Moli dra Brlića da ne uknjiži kuću njegova brata kao svoju imovinu jer će je on otplatiti u tri mjeseca. „Samo o tom ne treba kazivati ništa, jer ja hoću, da se on nauči pameti, ako je moguće.“⁷⁶

Stadler je vrlo pomno pratio politička zbivanja u Brodu. Uoči izbora 1897. za Hrvatski sabor piše Vatroslavu Brliću da će doći, ako bude potrebno, glasovati za njega samo da to drži za tajnu. Znamo da su ti izbori vođeni vrlo prljavo, pa je Stadler upozorio da to mora ostati tajna „da mi ne zaprieče put, ako bi prije saznali da ću ja doći“.⁷⁷ Iz ovih pisama je jasno da Stadler nije odmah nakon raskola Stranke prava pristao uz Starčeviću i Frankovu Čistu stranku prava. Nakon stvaranja Hrvatsko-srpske koalicije u Hrvatskoj se politička scena radikalizira. U Brodu na Savi to se na poseban način osjetilo. Brod je u cijeloj Hrvatskoj percipiran kao „kula frankovačka“. Kao pristaša Frankove stranke Stadler je izražavao solidarnost kod neuspjeha Starčevićeve Stranke prava ili je pak čestitao na izbornim pobjedama njezinih kandidata u Brodu.

⁷⁵ AOB, k 59, sv. 107, pismo Josipa Stadlera Ignjatu Brliću od 9. 9. 1891.

⁷⁶ AOB, Pisma Vatroslava Brlića, pismo nadbiskupa Stadlera od 1. 11. 1896.

⁷⁷ AOB, korespondencija Vatroslava Brlića, pismo Josipa Stadlera od 5. 9. 1897.

***

Posebno je oštra borba vođena na izborima 1910. Iz redova Hrvatsko-srpske koalicije čulo se tada i antisemitskih izjava protiv kandidata Starčevićeve stranke prava. Njezino glasilo, *Posavska Hrvatska*, piše kako su „slavoserbi“ po Brodu dočekivali dr. Alexandera Horvata i starčevićance uzvicima „abzug, Čifuti“. Kao antisemit isticao se posebno Dušan Zdravković, vlasnik tiskare u Brodu, pa se *Posavska Hrvatska* nije mogla načuditi da u koalicionaškoj stranci ima dva Židova.⁷⁸ Na izborima u veljači 1908. izabran je u Brodu frankovac Alexander Horvat. Kako je on izabran u travnju 1910. na naknadnim izborima i u Novom Marofu, prihvatio je taj mandat, a za brodski izborni kotar trebalo je raspisati nove izbore. Na njima je kandidat koalicije bio Hinko Hinković, a frankovaca Brođanin dr. Vladimir Prebeg. Uz velika nasilja, koja i Supilo opisuje u svojoj knjizi *Politika u Hrvatskoj*,⁷⁹ izabran je kandidat Koalicije. Hinković je bio poznat kao bezvjerac, ismijavao je postojanje neba, tvrdio da je ono nemoguće i da je, ako i postoji, dosadno. Njegovo spiritističko predavanje *raj i pakao* završilo je pred sudom. Općenito se isticao neodmjerenom kritikom dogmi Katoličke Crkve. Kako ga je prije izbora primio i srpski kralj Petar, *Posavska Hrvatska* ga je proglasila „miljenikom vascelog srpstva“ i zaljubljenikom u „srpske dinare“. Dobio je na tim izborima 303 glasa, Prebeg je dobio 322 glasa, a kandidat Hrvatske pučke seljačke stranke Stipo Gombović 35 glasova. Budući da nitko nije dobio apsolutnu većinu, u ponovljenim izborima glasači seljačke stranke glasovali su za Hinkovića, koji je dobio 346 glasova, a Prebeg 324. „Bože, sačuvaj, naše seljačtvo takove seljačke stranke i takovog seljačkog vođe“, pisala je *Posavska Hrvatska* s rezignacijom. Na vijest o rezultatima izbora javio se nadbiskup

⁷⁸ „U čijem su društvu Jellinek i Žiga Reich“, *Posavska Hrvatska*, 30. 4. 1910., 3.

⁷⁹ Iako ima nekih faktografskih netočnosti u onome što je Supilo napisao, važan je njegov prikaz prilika i atmosfere u kojima je Hinković kao kandidat Koalicije izabran u Brodu na Savi. „Brodski kotar, po svojim tradicijama skroz na skroz pravaški, birao je nekad Folnegovića, pa Kumičića, te je svoje pravaštvo listom prenio u frankovački tabor i u čitavoj Hrvatskoj bio je poznat kao frankovačka kula.“ Supilo ističe da je bilo „više nego sigurno da, dr. Hinković apsolutno ne može prodrijeti, nego jedino nasiljem vlasti“. I zaista, Tomašićeva vlada najprije je postavila komesara u Brodu, koji je imao jedinu zadaću agitirati za Hinkovića. Iz Zagreba su naprednjaci poslali četu omladine koja je „oboružana revolverima i drugim oružjem, koju onaj puk niti je ikad vidio niti pozna, i ova omladina, uz protekciju oblasti, je Hinkoviću – krčila put u narod!“ Ti su se naprednjaci „pokretaši“ išli tući sa seljacima, „te je bilo pucnjave kao u Macedoniji“. „Onaj izbor bio je prava sablazan. Očito i preočito je bilo, da je, izuzev nešto građana u Brodu, sav puk za frankovca dra Prebega“: Frano SUPILO, *Politika u Hrvatskoj* (Zagreb: Kultura, 1953.), 256.

dr. Josip Stadler brzojavom Stjepanu Benčeviću, predsjedniku Frankove stranke u Brodu. Nadbiskup je pisao: „Ja koji se ponosim da sam rodом iz Broda i začasni građanin toga slavnog grada, želim neizmјerno što je notoran hulitelj božanstva Isusova i zakleti neprijatelj čiste starčevićanske misli ‘izabran’ zastupnikom toga eminentno hrvatskog grada.“⁸⁰

Na ovaj brzojav odgovorila je nadbiskupu u *Materinskoj riječi* neka anonimna „Brodjanka“. Poslužila se potpuno tekstom brzojava koji je napisao Stadler, ali je Hinkovića opisala kao „od svih za mir i ljubav i bratsku slogu oduševljenih ljudi, odlično cijenjena osoba, živuća i djelujuća po primjeru nauke Hristove dr. Hinković“. „Preuzvišeni! Navela sam uz svoje i sve rečenice, baš onako kako su u Vašem brzojavu. Time sam htjela pokazati koju važnost i počast dajem riječima preodlične osobe, nadpastira stada jedino spasonosne svete katoličke crkve.“ Nepoznata „Brodjanka“ pozvala se na psihologe, koji potvrđuju da „svaka crta na licu“ dr. Hinkovića odražava: „blagost, miroljubstvo, pravednost“. Osuđuju ga mnogi članovi Crkve, ali taj „od većine katoličkog svećenstva i njihovih istovjernika žigosani bezvjernik i bezbožnik“ je, po njezinu mišljenju, „skroz na skroz nadahnut onom uzvišenom božanskom željom i preporukom Hrista čovjekoljubca“: „Ljubi Boga vrhu svega, a bližnjega svoga kao sebe samoga.“ „Brodjanka“ je poželjela da Bog „štiti i jača hrvatsko-srpsku slogu“.⁸¹ Naravno da je brodske koalicionaše teško pogodio brzojav nadbiskupa Stadlera upućen predsjedniku Frankove stranke u Brodu.

No, dobili su priliku uzvratiti nakon izbora za Bosanski sabor u svibnju 1910. Treba reći da je već 21. listopada 1910., na prvim saborskim izborima po novom izbornom redu za Hrvatski sabor, uvjerljivo pobijedio dr. Prebeg, koji je u prvom krugu osvojio uvjerljivu natpolovičnu većinu (1378 glasova od 2498 izbornika, koliko ih je pristupilo izborima).⁸²

Izbori za Zemaljski sabor u Sarajevu održani su u svibnju 1910. Hrvati su na njih išli međusobno krajnje podijeljeni: Hrvatska narodna

⁸⁰ „Nadbiskup – svojim Brodjanima“, *Posavska Hrvatska*, 14. 5. 1910., 3; Stadler je u povodu predavanja Hinka Hinkovića napisao poslanicu kojom osuđuje njegove nazore: Josip STADLER, „Josip, po milosti Božjoj i Svete apostolske stolice nadbiskup vrhobasanski i metropolita, svojoj braći svećenikom“, *Vrhbosna* 3 (1902.), 39-54. Na kraju života ipak se Hinković pomirio s Katoličkom Crkvom: Milan BELUHAN, *Obraćenje dr. H. Hinkovića*, (Zagreb: [s. n.], 1934.) Nakon stvaranja monarhističke jugoslavenske države, razoračan u njezinu velikosrpsku politiku, zalagao se za federativno uređenje države i pravo hrvatskoga naroda da stvori svoju državu.

⁸¹ „Posavska Hrvatska“, *Materinska riječ*, 22. 5. 1910., 3.

⁸² „Sjajna pobjeda čiste pravaške misli: Živio dr. Vladimir Prebeg“, *Materinska riječ*, 29. 10. 1910., 3.

zajednica i Hrvatska katolička udruga, koju je osnovao nadbiskup Stadler u siječnju 1910., bila su dva zaraćena svijeta. Događaji koji su slijedili nakon siječnja 1910. „doveli su do konačnog rascjepa među bosansko-hercegovačkim Hrvatima, s dalekosežnim negativnim političkim posljedicama“. Franjevci su od početka podržavali Hrvatsku narodnu zajednicu, a Hrvatskoj katoličkoj udruzi protivila se je i hrvatska svjetovna inteligencija. Stadler je 20. veljače 1910., pozivajući se na svoje nadbiskupske ovlasti, izdao okružnicu u kojoj je zabranio učlanjivanje i djelovanje svjetovnom i redovničkom kleru u Hrvatsku narodnu zajednicu. U toj okružnici Stadler je ustvrdio da HNZ nanosi štetu hrvatskom nacionalnom pokretu u Bosni i Hercegovini i katoličkoj vjerskoj zajednici. Pri tome je isticao da su Srbi i muslimani organizirani na vjerskom temelju, a HNZ da promiče vjerski indiferentizam. Tako su se uoči izbora najslabiji i najmalobrojniji Hrvati našli podijeljeni prema znatno jačim i jedinstvenim Srbima i muslimanima. Na izborima u svibnju 1910. kandidati HNZ-a dobili su 11 od 16 zastupničkih mjesta u bosanskohercegovačkom Saboru.⁸³ Stadlerova Hrvatska katolička udruga dobila je tek 5 zastupnika. *Materinska riječ*, glasilo

⁸³ Ustavne odredbe od 17. 2. 1910. sadržavale su: *Izborni zakon sa saborskim poslovníkom*, *Zakon o okupljanju i društvima* i *Zakon o kotarskim vijećima*. Ovi su zakoni regulirali opća građanska i politička prava. Priznavane su vjerske, a ne nacionalne zajednice. Tako je priznato postojanje sljedećih vjerskih zajednica: rimokatolička i grkokatolička, srpsko-pravoslavna, muslimanska, evangelička (augšburške i helsvetske, tj. kalvinske vjeroispovijesti) i židovska (sefardskog i aškenaskog zakona). Građanska i politička prava bili su neovisni o vjerskoj pripadnosti, a muslimanima je bilo pridržano šerijatsko pravo u obiteljskim i nasljednim poslovima. Zemaljski sabor bio je jednodoman. Sastojao se od 10 virilista i 72 zastupnika koji su izabrani prema vjerskoj pripadnosti. Virilisti su bili: srpsko-pravoslavni metropolit i potpredsjednik Velikog upravnog i prosvjetnog savjeta; vrhbosanski nadbiskup, mostarski i banjolučki biskup i oba franjevačka provincijala; reis-ul-ulema, vakufsko-mearifski upravitelj, sarajevski i mostarski muftija i najstariji muftija iz ostalih okruga; sarajevski sefardski nadrabín. Od 72 izabrana poslanika prema vjerskoj pripadnosti, izabiralo se prema proporcionalnom udjelu pojedine vjerske zajednice u stanovništvu. Postojale su tri izborne kurije. U prvoj, koja je obuhvaćala cijelu Bosnu i Hercegovinu, birane su samo osobe s akademskom naobrazbom. U tu je kuriju svaka od triju glavnih konfesija birala po jednog zastupnika. U drugoj izbornoj kuriji birani su zastupnici, koji nisu imali akademsku naobrazbu, a za treću izbornu kuriju glasalo je preostalo pućanstvo koje je imalo izbornu pravo. Katolici su imali 16 vjerskih izbornih kotara, pravoslavci 31, muslimani 24. Židovima je pripadao jedan mandat u drugoj kuriji. Ukupan broj zastupnika bio je 72. Prema ustavnim odredbama donošenju zakona koji se odnose na bogoštovlje, trebalo je biti nazoćno najmanje četiri petine zastupnika, a prijedlog je trebalo prihvatiti najmanje dvije trećine: v. Z. GRIJAK, *Politićka djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa, 722.*, bilješka. 2213.

Hrvatsko-srpske koalicije u Brodu, uzvratila je brzojavom kad je Stadlerova struja izgubila u III. kuriji na izborima za Bosanski sabor. Sugrađani koalicionaši napisali su Stadleru: „Jezgra bosanskog naroda, seljaci, pobijediše tminu franko-jezuitsku. Mi Brodjani ponosni tom pobjedom oduševljeno kličemo: Živjeli svjesni bosanski Hrvati i za uzvrat Vašem žalosnom brzojavu kličemo: Živio dr. Hinković. Za mnoge. Brodjani: dr. Brlić, Marac, dr. Bobinac, Benčević“. Taj brzojav donio je i Stadlerov list *Hrvatski dnevnik*, a prenijela ga je kasnije i *Posavska Hrvatska. Materinska riječ* je sretna što *Hrvatski dnevnik* „bijesni nad ovom zvonkom ćuškom“. No, kako su Stadlerovi kandidati izgubili i u II. kuriji na izborima za Bosanski sabor, *Materinska riječ* je time dobila najbolju zadovoljštinu: „Fiat lux! Časni nadpastiru i slugo Božji! Pozdravljaju Vas bosanski Hrvati zajedničari, a šnjima se vesele i brodski koalicionaši.“⁸⁴ Proslavljena je pobjeda Hrvatskih zajedničara na izborima za Bosanski sabor: „Pobjeda! Pobjeda! Najdičnija i najslavnija pobjeda – svjetla nad tminom. Ono što je moralo biti – to se je u Bosni dogodilo. Furtimaši Šadlerovi potučeni su do nogu! Živili svjesni izbornici! Živili bosanski Hrvati!“⁸⁵ Brzojav dra Vatroslava Brlića Stadleru ocijenjen je u *Posavskoj Hrvatskoj* kao „neotesanost najveća“. No, brodski koalicionaši su likovali:

„Da je vođa franko-furtimaša u Bosni Šadler sa svojom jadnom *katoličko-hrvatskom* (?) udrugom potpuno skrahirao, to je danas poznato već svima. Ono par zastupnika, zapravo samo jedan i to biskup Šarić, koji je samo kao biskup prošao protiv Rebbe⁸⁶ u Tuzli, zastupnik je te vayne stranke. Veseličića mandat u Travniku bit će ukinut, Maljić je član Radničke stranke, a izabran je samo sa 12 glasova većine. K tomu u kuriji inteligencije dvojica: Vancaš i Jankijewitz i eto vam cijele Šadlerove stranke. Sada je iz stranke istupio Jankijewitz, Veseličić će doskora seliti iz Sabora i tako će doskora Šadler ostati sam. I pravo mu je.“⁸⁷

Materinska riječ optužuje Stadlera da je htio „uništiti Hrvatsku Narodnu Zajednicu i osnovati nekakvu jezuitsku stranku, no nisu mu bo-

⁸⁴ „Odgovor Brodjana koalicionaša Stadleru“, *Materinska riječ*, 29. 5. 1910., 1.

⁸⁵ „Pobjeda ‘Hrvatske narodne zajednice’ u II kuriji za sabor u Bosni“, *Materinska riječ*, 29. 5. 1910., 3.

⁸⁶ Mihajlo Reba, veleposjednik i trgovac, bio je kandidat HNZ-a za seoske kotare Donja Tuzla i sve ostale kotare donjotuzlanskog okružja: L. ĐAKOVIĆ, *Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika*, 349.

⁸⁷ „Propast franko-furtimaša u Bosni“, *Materinska riječ*, 23. 7. 1910., 3.

sanski Hrvati nasjeli, tako, da je on danas najsmješnija osoba u Bosni...“ Ističe da je jedan list objavio „fascimila pisama švapskih jezuita, koji su pomagali Šadlera u borbi protiv Hrvata oko Zajednice i sasma otkriva nenarodnu rabotu bosanskih frankofurtimaša, koje je sada sve što je u Bosni narodno i pošteno ostavilo“.⁸⁸ U istom broj *Materinska riječ* donosi članak „Bojkotirana stranka“ u kojemu iznosi nove optužbe protiv Stadlerove politike.

„Posvećeni biskup Šarić čistokrvne franko-furtim-šadlerovski-jezuitske-katoličke-hrvatske (?) udruge [...] držao je u bosanskom saboru govor u kojemu je porekao opstanak Srba u Bosni (po frankovačkoj metodi). Radi toga je istupio iz stranke 'udruškaše' dr. Jankievitz, a i drugi se zastupnici 'Udruškaši' bune. Nakon toga govora zaključiše ostali zastupnici da prekidaju svaku svezu sa 'Udruškašima' da će ih bojkotirati. Šadlerova politika ljubavi, bratstva i sloge – 'kršćanske' – kako se vidi 'dobro' djeluje. – Jezuita.“⁸⁹

Zanimljivo je primijetiti da *Materinska riječ* ovdje usvaja i duh i način govora srpskih novina *Srbobrana* i *Vrača Pogodača* u karakteriziranju Stadlera. Ovdje se očito aludira na Stadlerov pokušaj približavanja Crkava s listom *Balkan*. U saborskom govoru 8. srpnja 1910. biskup Šarić se založio za ukidanje mađarskog i njemačkog jezika u Bosni i Hercegovini u službenoj uporabi. Naglasio je da treba uvesti kao službeni hrvatski jezik. Pri tome se u govoru založio da treba Bosnu i Hercegovinu sjediniti s Hrvatskom. To je trijalistički program za koji se zalagao Stadler. Šarić je tada rekao: „[...] nećemo da budemo pod tutorstvom Beča ni Pešte [...] Ja kažem da trebamo autonomiju, i to u hrvatskoj državi autonomiju [...] ne može Hrvatska katolička udruška priznati na teritoriji kraljevstva Hrvatske nikoje drugo ime, nikoji drugi narod i nikakve druge ambleme doli hrvatskih“.

Šarić je zaključio govor čitanjem izjave da Hrvatska katolička udruška preuzima program Stranke prava od 26. lipnja 1894., koji je predviđao ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, među kojima je bila i Bosna i Hercegovina. Srpski zastupnici su ga napali, a njegov nepromišljeni istup bio je izravni povod da je HKU-u napustio njezin zastupnik u Saboru Jankijević.⁹⁰

⁸⁸ „Propast franko-furtimaša u Bosni“, *Materinska riječ*, 23. 7. 1910., 3.

⁸⁹ „Bojkotirana stranka“, *Materinska riječ*, 23. 7. 1910., 4.

⁹⁰ Usp.: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 490.

S neskrivenom radošću *Materinska riječ* je prenijela vijest da je HKU-u napustio i dr. Ambroz Dražić. Istupio je iz Udruge, „jer da mu je dosta nečiste popovske rabote [...] Stadlerova se Udruga dakle rasipa. Došao vrug po svoje!“⁹¹ Kad su 16. srpnja 1910. završeni pregovori između hrvatskih i srpskih zastupnika o zajedničkoj parlamentarnoj taktici u bosanskohercegovačkom Saboru, *Materinska riječ* je vrlo zadovoljna tom činjenicom.⁹² Još 10. lipnja 1910. Mandić se u raspravi o ustavnim odredbama za Bosnu i Hercegovinu, otvoreno založio za političko povezivanje bosanskohercegovačkih Hrvata i Srba. Pri tome je jasno iznio stav da su Hrvati i Srbi jedan narod, što je bio temeljni stav naprednjačke ideologije i preduvjet stvaranja Hrvatsko-srpske koalicije u Hrvatskoj. Toj ideji, koja je Srbima dala potpunu vlast u Hrvatskoj, uzalud se protivio Stadler u Bosni i Hercegovini. *Materinska riječ* ističe da je o tim pregovorima izdano saopćenje s hrvatske i srpske strane te da je sporazum postignut i izražen u zajedničkim stavovima: „Srbi i Hrvati su jedan te isti narod; Srbska i hrvatska zastava te ćirilica i latinica su jednakopravne; Oba su kluba zaključila tražiti od vlade obligatorni odkup kmetova.“

Materinska riječ kao primjer istinske uzajamnosti navodi ovaj dogovor suprotstavljajući ga govoru biskupa Šarića i njegovu izjavu u ime Hrvatske katoličke udruge, „da se odmah vidi, kuda je to Šadlerovo, po jezuitima započeto čedo, a pod hrvatskom trobojkom zaplovilo“. *Materinska riječ* kao glasilo Hrvatsko-srpske koalicije ističe važnost misli „hrvatsko-srpskog jedinstva“, koju smatra spasonosnom.⁹³ Upravo je ta misao „hrvatsko-srpskog jedinstva“ o „jednom dvoimenom narodu“ donijela sve nespornosti i uzrok je svih zločina koji su se dogodili u hrvatsko-srpskim odnosima tijekom prve polovice 20. stoljeća.

⁹¹ „Dr. Dražić izstupio iz ‘Katoličke udruge’“, *Materinska riječ*, 25. 9. 1910., 2.

⁹² „Utanačen sporazum Hrvata i Srba u Bosni“, *Materinska riječ*, 23. 7. 1910., 2; Mandić se u raspravi o ustavnim odredbama za Bosnu i Hercegovinu 10. lipnja 1910. otvoreno založio za političko povezivanje bosanskohercegovačkih Hrvata i Srba i jasno iznio stav da su Hrvati i Srbi jedan narod. Tada je u Saboru rekao: „Ja mogu reći samo kao Hrvat, kao predstavnik hrvatskog elementa Bosne i Hercegovine, da ćemo morati na tom poraditi, da usvojimo princip narodnog jedinstva između Srba i Hrvata (*Burni pljesak. Živio*). Mi to moramo postići ne samo kulturnim i gospodarskim radom, nego i svim mogućim načinima, koji će pospješiti proces, koji ide za kulturnim i gospodarskim razvitkom obijuh naroda, koji su jedni po krvi, jedni po jeziku, a razni po imenu.“ v.: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 489-490.

⁹³ „Utanačen sporazum Hrvata i Srba u Bosni“, *Materinska riječ*, 23. 7. 1910., 2.

Neki izabrani zastupnici HNZ-a bili su birani u dva kotara, pa su u četiri mjesta bili ponovljeni izbori 3. rujna 1910. Na njima je izabrano tri kandidata HNZ-a, a u četvrtom izbornom kotaru dobili su HNZ i HKU isti broj glasova. *Materinska riječ* je ove izbore prokomentirala kao definitivni poraz i slom Stadlerove politike. Brodski koalicionaši su vidjeli u pobjedi Zajednice, koja je slijedila politiku Koalicije u Hrvatskoj, veliki uspjeh koji obećava „bolje i ljepše dane našega naroda u BiH i jer vidimo u njem kod našeg elementa kolosalan napredak u razvoju shvaćanja političkih i nacionalnih prilika u BiH“. Za nadbiskupa Stadlera čitamo samo riječi osude: „Nadbiskup Štadler, koji je svojom furtimaškom politikom hrvatstvu u Bosni tisuću puta više naškodio, nego koristio, uvidit će valjda napokon, da sa svojm 'katoličkom udrugom' može ići u zapećak i prepustiti bolje zdravijem shvaćanju – koje mu je narod suprotstavio. Jedina bi sreća po Hrvate u Bosni bila, kad bi ga papa – kao što se već i kombiniralo – pozvao u Rim i učinio ga kardinalom. **Onda bi se bar za uvijek riješili tog pogibeljnog čovjeka.** (ist. M.A.) Možda će nakon subotnjeg rezultata on to i - sam zaželiti.“⁹⁴ Kao što vidimo, i brodski koalicionaši doživljavali su Stadlera kao opasnog suparnika koji je jedini kadar u Bosni i Hercegovini poremetiti politički rad Koalicije. Zato je on bio „pogibeljan čovjek“.

Nakon održanog izbora između dvojice kandidata koji su bili jednaki, održan je novi izbor na kojemu je pobijedio kandidirani Zajednice sa sedam glasova većine. Brodski koalicionaši nisu krili zadovoljstvo: “Bosanskim čelik Hrvatima čestitamo što im je pošlo uništiti franko-furtimaša-štadlerovca! Sada je na nama red da i mi uništimo naše franko-furtimaše kad su još u razvoju.“⁹⁵ *Posavska Hrvatska* sasvim drukčije gleda na rezultate izbora: u jednom je kotaru pobijedio član HKU-a (Perišić), u druga dva zajedničari, ali nakon velikih podmićivanja i prijetnji. Brodski pravaši se nadaju da će Hrvati u Bosni „progledati“, pa se nada da „nije daleko čas kada će cijeli hrvatski narod okrenuti ledja Zajedničarima, tim posrbicama, kojima je sve i svaki bliže nego vlastiti hrvatski narod“. S nadom gleda u budućnost Hrvatske katoličke udruge.⁹⁶ Na samom kraju svibnja i početkom lipnja 1910. kralj je posjetio Bosnu i Hercegovinu. O susretu kralja s nadbiskupom Stadlerom *Materinska riječ* je „s potpunom pouzdanosti strane“ izvijestila da su u kratkom dijalogu razmijenili riječi „po nadbiskupa Stadlera očito vanredno neugodne“. Kralj je zamjerio nadbiskupu što je išao u Rim, i „što je Vaša Preuzvišenost pokušala nagovoriti Svetu

94 „Pobjeda hrvatskih zajedničara u Bosni“, *Materinska riječ*, 11. 9. 1910., 2.

95 „Pobjeda hrvatskih zajedničara u Bosni“, *Materinska riječ*, 11. 9. 1910., 2.

96 „Iz hrvatske Bosne: Naknadni izbor za bos. her. Sabor“, *Posavska Hrvatska*, 10. 9. 1910., 3.

Stolicu da se umiješa u naše unutarnje odnošaje. Kralj je zatim odsječno vojnički salutirao i okrenuo se [...] to je već druga pljuska za dr. Stadlera! Mi mu Brodjani baš od srca čestitamo“, zaključuje *Materinska riječ*.⁹⁷ O tom susretu *Posavska Hrvatska* donosi sasvim drukčiju vijest. „Slavosrbske novine javljaju iz Sarajeva kako je Njegovo Veličanstvo navodno ukorilo nadbiskupa Stadlera poradi njegovog puta u Rim. Te viesti skroz i skroz su lažne [...] Slavosrbima je odvažan i hrabar Hrvat nadbiskup dr. Stadler trn u oku.“ *Posavska Hrvatska* odbacuje kao lažne vijesti da nadbiskup u svojem pozdravnom govoru pred kraljem nije spomenuo zahtjev za sjedinjenjem Bosne i Hercegovine s Hrvatskom. „Nadbiskup dr. Stadler pozdravio je kralja u ime hrvatskog katoličkog naroda, on je naglasio, da se hrvatska Bosna veseli dolasku Njegovog Veličanstva, pa je obće svuda naglasio hrvatsko ime.“ *Posavska Hrvatska* ističe da Stadler nije u govoru spomenuo pripojenje Bosne i Hercegovine Hrvatskoj zato što mu je vlada cenzurirala govor. Za sve nevolje hrvatske ideje u Bosni i Hercegovini *Posavska Hrvatska* okrivljuje „naše slavosrbe“, sluge vlastodržaca, „koji su sustavno poricali hrvatstvo Bosne i Hercegovine i rugali se težnji da se Bosna sjedini s Hrvatskom [...] Slavosrbi su Bosnu već svemu i svakom prepuštali, samo ne svojoj domovini Hrvatskoj, oni svojim radom podupiru protuhrvatsku vladu, te za volju ličnih interesa sve poližu, što su nedavno popljuvali.“⁹⁸

Svakako je zanimljiv članak „Varešanin i Rakovica“, koji iz Supilova *Novog lista* prenosi *Materinska riječ*. Supilo je htio pokazati ulogu mladoga zapovjednika satnije u Slunju Marijana Varešanina (inače rodom iz Gunje u Slavoniji), koji je upozorio svojega pretpostavljenog zapovjednika regimente pukovnika Đorđevića o kretanjima uoči bune u Rakovici. Zahvaljujući upravo Varešaninu i Đorđeviću, general Mollinary upoznao se s opasnošću koja je prijetila iz Rakovice i mogao je spriječiti ustanike na čelu s Kvaternikom. Supilo, a potom i *Materinska riječ* kao glasilo koalicionaša, prikazuju Varešanina kao čovjeka koji se u Dalmaciji „veoma razmetao hrvatstvom“, a bio je protivnik suradnje Hrvata i Srba. Marijan Varešanin, hrvatski barun, Feldzeugmeister Austro-Ugarske vojske i guverner Bosne i Hercegovine od 1909. do 1911., bio je na meti zagovornika politike Hrvatsko-srpske koalicije.⁹⁹ U *Materinskoj riječi* čitamo:

⁹⁷ „Kralj proti nadbiskupu Stadleru“, *Materinska riječ*, 5. 6. 1910., 4.

⁹⁸ „Slavosrbske laži“, *Posavska Hrvatska*, 4. 6. 1910., 4.

⁹⁹ Marijan Varešanin (1847.-1930.) bio je kao guverner Bosne i Hercegovine meta tajne srpske terorističke organizacije Crna ruka. Njezin pripadnik, Bogdan Žerajić, izvršio je 15. 6. 1910. na njega atentat, koji nije uspio, a Žerajić je odmah izvršio

„Pobornike ove politike najviše su napadali radi Bosne i Hercegovine, dok su Varešaninovi prijatelji pristaše (među njima u prvom redu famozni Stadler) svakoga proglasili izdajicom domovine, koji se usudio priznati ma i sami obstanak Srba u Bosni. Koliko je ta haranga bila hrvatska, narodna i nezavisna, vidjelo se najbolje kad je Stadler iza aneksije, po nalogu, u svojim pozdravima zaniijekao i zatajio hrvatsko ime [...]“¹⁰⁰

Važan je završetak ovoga teksta, koji vrijedi citirati: „A moralka iz svega ovoga? Moralka je, da zavisni ljudi ne smiju biti vodje i nosioci nezavisne narodne politike. Biskup je isto tako zavisan kao general ili hofrat. A zavisni su i njihovi podčinjeni. Zato u ljude takovih ljudi ne valja povjeravati stvari nezavisne narodne volje, niti slušati njihove odluke, jer oni nisu nezavisni i oni nekoga slušaju svejedno kao i kotarski predstojnici. Dapače i više“, tumači Supilo, a po njemu maksimu samostalne politike u korist naroda i *Materinske riječi*.¹⁰¹

Ovo je svakako izrazito ideologiziran osvrt na povijest, koji povezuje događaje i ljude u njima na temelju svojih političkih htijenja. Tvrdnja da je Stadler za volju neke više vlasti zatajio ili zatajivao hrvatsko ime, svakako nije održiva. Dapače, njega se i u crkvenim i u političkim krugovima napadalo upravo zato što je isticao hrvatsko ime i onda kada to nije bilo po volji najviših i crkvenih i političkih vlasti.

Na još jedan detalj treba upozoriti. Nakon pet godina kako je bila ispražnjena biskupska stolica poslije Strossmayerove smrti, imenovan je novi biskup, dr. Ivan Krapac, za đakovačkoga biskupa. Svečano ustoličenje novoga biskupa bilo je 29. lipnja 1910. u Đakovu. Bilo je predviđeno da ga na proputovanju vlakom kroz Brod pozdrave i u Brodu. *Materinska riječ* prikazuje taj doček kaotičnim, strkom, gužvom da se nije znalo tko i u čije ime biskupa pozdravlja. *Posavska Hrvatska* govori učenice 8. razreda Hermine Oršegić prenosi u cijelosti. U njemu je naglašena pobožnost prema Srcu Isusovu, kojemu se „hrvatska omladina ponovno posvetila [...] na uspomenu prve desetgodišnjice“. Budući da su i koalicionaši htjeli u to vrijeme dočekati novoga bosansko-srijemskog i đakovačkog biskupa Ivana Krapca u Brodu, frankovački list to naziva licemjerjem jer je „dr. Krapac po svom uvjerenju isto što i nadbiskup Stadler“, kojega koalicio-

---

samoubojstvo. Varešanin je zatražio razrješenje od dužnosti guvernera na kojoj ga je naslijedio Feldzeugmeister Oskar Potiorek. S titulom baruna Varešanin je umirovljen u srpnju 1911. Preminuo je u Beču u travnju 1917.

¹⁰⁰ [N. L.], „Varešanin i Rakovica“, *Materinska riječ*, 26. 6. 1910., 2-3.

¹⁰¹ [N. L.], „Varešanin i Rakovica“, 2-3.

naši „napadaju bez ikakvog stida i poštenja“.¹⁰²

Na važno putovanje u Rim 3. listopada 1910., na koje je pošao nadbiskup Stadler, upozorava *Posavska Hrvatska*. Na kolodvoru u Brodu ispratilo ga je sarajevsko svećenstvo. „Neka angjeo Božji čuva ljubeznog pastira na dalekom putu“, želi glasilo brodskih pravaša.¹⁰³ Kako se borba između Stadlera i Hrvatske narodne zajednice zaoštravala, vođe narodne zajednice (Nikola Mandić, Jozo Sunarić, Dominik Mazzi) krenule su u Beč kod ministra Buriana i Aerenthala s namjerom da isposlušaju posredovanje kod Pape za demisiju nadbiskupa Stadlera. *Posavska Hrvatska* ističe da se to opravdavalo time da će velik dio katolika prijeći na pravoslavlje. Neposredan povod ovoj deputaciji, za koji *Posavska Hrvatska* kaže da je deputacija „bosanskih slavosrba“, bio je odlazak nadbiskupa Stadlera u Rim, koji smo upravo spomenuli. *Posavska Hrvatska* ističe da je dio bosanskih franjevac pristao uz Zajednicu, „to je Mandićeve slavosrbe“, i da su time osigurali pobjedu nad Stadlerovom strujom.

„Za uzdarje odkinuo je bosanski sabor na prijedlog zajedničara katoličkim zavodima velik dio zemaljske pripomoći te istu odredilo franjevcima. Time nisu samo oštećeni katolički učevni zavodi, već prieti opasnost da će se hrvatska sviest podpuno izgubiti u moru zajedničarske slavosrbštine, pa je stoga nadbiskup Stadler, kao pravi katolički pastir i Hrvat odlučno ustao proti tome, te zatražio lieka tamo, gdje ga kao katolički biskup jedino tražiti može – kod svete stolice.“

Posavska Hrvatska je bila sigurna da će Sv. Stolica udovoljiti želji nadbiskupa Stadlera, a to znači da će „znati čuvati interes svete katoličke vjere u Bosni“, „to prieti ozbiljna opasnost Zajednici, koja bez pomoći franjevac ne može ni jednoga svoga kandidata proturiti, a ta opasnost dovela je spomenute doktore u Beč“. Taj optimizam je tjera na zaključak: usprkos nastojanju dra Mandića „nas nimalo ne boli glava za sudbinu preuzvišenoga gospodina nadbiskupa Stadlera“.¹⁰⁴ Jedan od razloga za putovanje nadbiskupa Stadlera u Rim bio je i problem financiranja nadbiskupskih obrazovnih zavoda. Na sjednici bosanskohercegovačkog Sabora, koja je održana 15. srpnja 1910., sve slabosti i opasnosti, koje su proizlazile iz

¹⁰² „Naši licemjeri – i biskup dr. Krapac“, *Posavska Hrvatska*, 25. 6. 1910., 2; v. i: „Doček presvijetlog g. biskupa dr. Ivana Krapca“, *Posavska Hrvatska*, 2. 7. 1910., 2 te „Djakovački biskup dr. Krapac u Brodu“, *Materinska riječ*, 3. 7. 1910., 3.

¹⁰³ „Iz hrvatske Bosne: Preuzvišeni gosp. nadbiskup otputovao u Rim“, *Posavska Hrvatska*, 7. 10. 1910., 3.

¹⁰⁴ „Slavosrbska hajka na nadbiskupa Stadlera“, *Posavska Hrvatska*, 15. 10. 1910., 3.

podijeljenosti hrvatskih stranaka u Bosni i Hercegovini, snažno su se očitovali. Krajnji rezultat bio je smanjenje dotacija za financiranje zavoda za naobrazbu svjetovnog svećenstva. Srpski i muslimanski zastupnici podržali su članove Hrvatske narodne zajednice protiv Stadlera, čime su „promišljeno i složno radili na produbljanju ionako snažnih unutarhrvatskih podjela“.¹⁰⁵

Glasilo brodskih pravaša prenosi prilično vjerno kako se problem razvijao, ali su za opasnost koja se pojavila za financiranje zavoda svjetovnog svećenstva, uz „bosanske slavosrbe“, tj. Hrvatsku narodnu zajednicu, optužili i Srbe kao krivce. *Posavska Hrvatska* je istaknula da je Zemaljski sabor u Bosni i Hercegovini zaključio da se od proračunskog novca za travničku gimnaziju ne dodijeli 30 000 kruna subvencija. Taj prijedlog dali su, prema pisanju istoga glasila, zastupnici „Hrvatske zajednice“, a *Posavska Hrvatska* ističe kako su novce trebali dobiti franjevci. Za taj prijedlog glasovali su „svi protivnici hrvatstva u bosanskom saboru a napose braća Srbi, jer su time mislili zadati smrtni udarac hrvatskoj misli“. I obje vlade, i ugarska i austrijska, prihvatile su ovaj prijedlog, pa su takav proračun predložili „na Previšnju sankciju“. No, kralj nije prihvatio tu stavku proračuna, nego je odredio trajnu stavku travničkoj gimnaziji u visini u kojoj je dobivala dotaciju.

Tako su „propale sve nade bosanskih slavosrba“, „a hrvatska gimnazija u Travniku ostati će i nadalje ono ognjište, sa kojega će se diljem Bosne i Hercegovine širiti hrvatska misao, katoličko čuvstvo i nepokolebljiva odanost premilostivom vladaru i sjajnoj vladalačkoj kući“, radosno

¹⁰⁵ Stadlerov HKU ostao je u Saboru bez ikakve povezanosti s drugim strankama, pa u važnom proračunskom odboru nije imao zastupnika. Članovi HNZ-a s franjevcima popunili su sva tri mjesta predviđena za katolike. Subvencija za travničku gimnaziju smanjena je s 80 700 na 16 000 kruna. Zemaljska vlada je stupila u povjerljive pregovore s HNZ-om čiji su rezultat bili reduciranje sredstava za nadbiskupske zavode za 30 620 kruna, a franjevačkim zavodima je povećano s 19 380 na 50 000 kruna. Time je HNZ održao svoje predizborno obećanje dvojici franjevačkih provincijala da će za njihove zavode povećati sredstva za 30 000 kruna. Iz ovoga je jasno da je HNZ bio svjestan da može samo potporom franjevacu dobiti izbore protiv Stadlerova HKU-a. Toga je bio svjestan i Stadler, ali nije imao dokaza, pa je pošao u Rim od Pape tražiti da se franjevci povuku u samostane da bi ih spriječio da u buduće djeluju protiv redovne crkvene hijerarhije. Papa je saslušao Stadlera i istaknuo da će Sveta Stolica ispitati sve njegove prigovore i na temelju provedene istrage će odlučiti o njegovim zahtjevima. Stadler nije bio zadovoljan rezultatima posjeta te je odlučio zatražiti još jednu audijenciju: v. Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa*, 471-480.

zaključuje *Posavska Hrvatska*.¹⁰⁶

Svratit ćemo ovdje pozornost na opširan uvodni članak u *Posavskoj Hrvatskoj* povodom Stadlerove zlatne mise u lipnju 1918. Autor članka ističe znanstveni i profesorski rad velikoga sugrađanina, zasluge za utemeljenje bitnih ustanova za vjerski i kulturni život hrvatskoga, katoličkog naroda u Bosni i Hercegovini. „Letjeli smo godine i godine kao hodočasnici u Đakovo Strossmayeru, a danas evo letimo u šeher Sarajevo, da se kupimo oko Tebe, slavni biskupe – i dao Bog, da se još dugo i dugo skupljali oko Tebe, Štadleru naš“, pisao je nepoznati autor.¹⁰⁷ U tom broju prenesen je izvod iz govora nadbiskupa Stadlera na blagoslovu zastave Hrvatskoga pjevačkog društva „Vlašić“ u Travniku 1906. Stadler je govor završio pozivom na slogu hrvatskog naroda: „Dase utvrdimo u svemu što može našem hrvatskom narodu biti od koristi, ja bih najvolio, da si za lozinku uzme, ne jedna samo hrvatska stranka, nego sve stranke onu krasnu rečenicu: Bog i Hrvati!“¹⁰⁸ I nadbiskupov dar siromašnim mladim obiteljima registriran je u ovom broju. Nadbiskup je tada poslao vladinu povjereniku za grad Sarajevo da se preda mladim parovima koji tek stupaju u brak 12 000 kruna. Po 1000 K dobile su tri katoličke, tri pravoslavne, tri muslimanske i tri židovske obitelji prema prijedlogu svojega vjerskog ureda (župnog ureda, parohije, i sl.). Ostalih 5000 K trebalo je podijeliti sarajevskim siromasima bez obzira na vjeru. Autor teksta nije zaboravio reći: „Mi se divimo da je dr. Josip Stadler naše brodsko dijete i naš začasni građanin.“¹⁰⁹

Povodom visoke obljetnice nadbiskupa Stadlera u službi Crkve i nekadašnji njegov tajnik, dr. Antun Buljan, napisao je u *Posavsko Hrvatskoj* u dva nastavka podlistak pod naslovom „Malenkosti velika života“. Uz pedesetu obljetnicu misništva svojega sugrađanina, Brođani su skupili 2470 K kao dar „Zakladi za nadbiskupsko sirotište u Sarajevu“.¹¹⁰

¹⁰⁶ „Osujećen atentat na hrvatsku gimnaziju u Travniku“, *Posavska Hrvatska*, 12. 11. 1910., 3.

¹⁰⁷ „Pedeseta godišnjica misništva nadbiskupa dr. Josipa Stadlera“, *Posavska Hrvatska*, 8. 6. 1918., 2-3.

¹⁰⁸ „Iz govora nadbiskupa dra Josipa Stadlera povodom blagoslova zastave hrvatskoga pjevačkog društva ‘Vlašić’ u Travniku 1906.“, *Posavska Hrvatska*, 8. 6. 1918., 2-3.

¹⁰⁹ „Nadbiskup dr. Josip Stadler za sirotinju grada Sarajeva“, *Posavska Hrvatska*, 8. 6. 1918., 3.

¹¹⁰ Antun BULJAN, „Malenkosti velika života“, *Posavska Hrvatska*, 22. 6. 1918.; „Domaće vijesti: Brođani za narodni dar dru Josipu Stadleru“, *Posavska Hrvatska*, 22. 6. 1918.; v.: Andrija ŽIVKOVIĆ, „Jubilej nadbiskupa dr. Josipa Štadlera: Prigodom 50 godišnjice njegovog misništva“, *Glasnik Biskupije Bosanske i Srijemske* 40 (1918.), 85-87.

HOMELAND AND A PROMINENT DESCENDANT. A CONTRIBUTION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN BROD AND ARCHBISHOP JOSIP STADLER (I)

Summary

This is the first part of a paper that contributes to knowledge about the relationship between Brod and the people of Brod and Archbishop Josip Stadler. Through his example it is possible to acquire a clear view of how politics dictates and forms the consciousness of citizens towards their fellow citizens, even those whom may be ranked among the most prominent. The political struggle at the national level was also reflected at the local level. Stadler was a great opponent of the Yugoslav option and the entry into a joint state with Serbia. His political option was Western, “trialistic” with a reliance on the Austro-Hungarian Monarchy; in social matters his option was Christian-social with a distinct feeling for the poorest citizens, regardless of religious affiliation. “Materinska riječ- The mother tongue” as the newspaper of the Croatian-Serbian coalition (whose leader was Dr. Vatroslav Brlić) and “Posavska Hrvatska-Posavina Croatia” as the right-wing newspaper of Frank’s side, are two papers that take a completely opposite position towards Stadler. For the Materinska riječ, Stadler is a “dangerous man” because of his opposition to their political program of “one nation with two names” and a common state with Serbia. As most of the newspapers published in Brod between the two wars represented Yugoslav ideology, Stadler was rarely mentioned and practically forgotten in them. His values for Croatian people were temporarily recognized during the Independent State of Croatia. After the advent of the communist dictatorship, primarily in the newspaper Brodski list, he was not even mentioned. With the collapse of the dictatorship, Brod and the people of Brod got to know their great fellow citizen. The biggest credit for this goes first of all to the Sisters of the Servant of the Infant Jesus, a religious community founded by Archbishop Stadler.

Keywords: *Archbishop Josip Stadler, Yugoslav ideology of “one nation with two names”, Croat national identity in Bosnia and Herzegovina, Posavska Hrvatska-Posavina Croatia, Materinska riječ – Mother tongue, Brod on Sava, Sisters of the Servant of the Infant Jesus.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan

Drugi dio ovoga rada bit će objavljen u Vrhbosnensia 2 (2020.).